# NAŠE ŘEČ

ROČNÍK II. ČÍSLO 4.


VÁCLAV ERTL:

## O TVARECH ČESKÉHO PŘÍVLASTKU.

V článku »Přídavné jméno místo podstatného« (v 1. roč. »N. Ř.« str. 294 a d.) obrátil prof. Juda pozornost na věc nade vši pochybnost jistou a známou, že v slovanských jazycích vůbec a také v češtině je silná, skoro živelná snaha vyjadřovati *prostý* (nerozvitý) přívlastek tvarem shodného jména přídavného. Gebauer již před lety ukázal v článku »Skladba adjektiva českého, zvláště staročeského« (v Listech filologických 1886, str. 371—425 a zvl. 374—381), jakým bohatstvím přídavných jmen vládla stará čeština a jak přerozmanité vztahy logické mezi pojmem určeným a pojmem určovacím dovedla jimi vyjadřovati. Ani o tom nemůže býti sporu, že v nové spisovné češtině vinou jednotlivců, nedost česky cítících, hřeší se často a mnoho proti této slovanské zálibě ve jméně přídavném; minulý ročník »Naší Řeči« podává tohoto zjevu přečetné bohužel doklady.

Avšak jako jest nesprávno nedbati této osobité a v podstatě jazyka hluboce zakořeněné snahy po přívlastku adjektivním, tak by zase bylo výstřelkem opačným, chtíti přenášeti poměry staročeské do jazyka nynějšího. Jazyk jako všechno živé jest v ustavičném vývoji, a jak dobře napsal Flajšhans ve svém Jazykovém desateru, časy se mění, co bývalo, není.

Srovnáváme-li stejná místa ve starších překladech biblických s překladem kralickým, poznáváme, jak se již kraličtí překladatelé odchylovali od zvyklosti staročeské. Místo »neustavičnost svatebná« (inconstantia nuptiarum Moudr. 14, 26) čteme již »manželství nepořádnost«, místo »rybí popadení (captura piscium Luk. 5, 9) lovení ryb«, místo »veselí srdečné (cordis gaudium Sir. 30, 17) radost srdce«, místo »pro strach židovský (propter metum Judaeorum Jan 7, 13) pro bázeň židů«, místo »zdvižení čelistné (elevatio maxilae Soudc. 15, 17) povržení čelisti«, místo »podobenství chrá-

mové (similitudo templi Žal. 143, 12) podobenství chrámu« atd., ale také po staru: »živočichové lesní (bestiae silvae Žal. 103, 20), zvěř polní (pecora campi t. 8, 8), synové lidští (filii hominum t. 4, 3), k bráně rybné (super portam piscium 2. Ezdr. 12, 38)« atd.

A nejinak bychom se v týchž a podobných případech vyjadřovali i my. Prakse jazyková se tedy časem změnila a v mnohých případech, kde by byl zvyk staročeský vyjádřil přívlastek jménem přídavným, nastoupil v novější češtině ve vládu přívlastek podřadný, vyjádřený některým pádem jména podstatného.

Příčina tohoto zjevu neleží zajisté v menším bohatství jmen přídavných, naopak, zásoba jich zajisté od té doby vzrostla a tvůrčí schopnosti zvláště na tomto poli v jazyce neubylo. Důvod jest tedy hledati jinde, a to v nepřetržitém vývoji a tříbení významu slov i tvarů. Stálým nebo častým užíváním v tom neb onom spojení se význam slov i tvarů leckdy nahodile mění, úží se nebo rozšiřuje, sbližuje se s jiným nebo se od něho oddaluje, a nahodilost se pak opakováním ustaluje v pevný zvyk.

Na vyjadřování shodného přívlastku (adjektivního) měla stará čeština mimo přídavná jména přivlastňovací několik skupin adjektivních zvláště oblíbených: byla to přídavná jména s příponami -ní (-ný), -ový a -ský (-ovský). Význam těchto přídavných jmen (jejich přípon) byl tak široký, že jimi bylo možno označovati nejrozmanitější vztahy ke jménu, od něhož byla odvozena; na př. hříšný člověk (= jenž hříchy páše), hříšný dům (= kde se hříchy páší), hříšné peníze (= jimiž se hřích páše), hříšné váhy (= na nichž se hříchy váží) atp.; ruka lidská (= ruka lidí), milovník lidský (= milující lidi), schůze lidská (= lidé shromáždění), strach lidský (= strach z lidí); dveře chrámové (= dveře chrámu), služba chrámová (= služba v chrámě), posvěcení chrámové (= když světí chrám), podobenství chrámové (= podobnost s chrámem) atd.

Avšak význam přemnohých mezi těmito příd. jmény zúžil anebo pozměnil se od té doby tak, že bychom mnohého z nich mohli dnes stěží užíti v tom spojení, v jakém bývalo v stč., a neujíti při tom nesprávnému porozumění. Nemůžeme již říci lamač kamenný, jako se dříve říkávalo tesáč kamenný (= kdo teše kámen), protože příd. jméno kamenný značí nám dnes jen to, co je z kamene, ani strach lidský ve významu strach z lidí, protože lidský strach značí nám strach, který mají lidé; a rovněž tak nemůžeme již užíti výrazu láska ženská ve významu láska k ženě, rybí popadení ve významu chytání ryb, Kristovo posmívání ve významu posměch Kristovi učiněný, římský protivník ve významu protivník Říma, poněvadž

tohoto odstínu významového tato příd. jména již pozbyla. Rána hromová označovala v stč. ránu hromem způsobenou, nám však značí i každou jinou ránu, je-li tak silná jako burácení hromu; pekelná bolest neznačí nám už vlastně ani bolest v pekle, nýbrž bolest, která (svou prudkostí) se jen podobá mukám pekelným atd.

Zužování i jiné významové změny těchto a podobných jmen přídavných měly kromě příčin nahodilých svůj původ zajisté i v rozlišování, které hospodárnost jazyková provedla časem v mnohých případech mezi přívlastkem adjektivním (na př. tesáč kamenný) a přívlastkem substantivním v některém pádě nepřímém, zvláště v 2. pádě (na př. tesáč kamene). I v době největšího rozšíření přívlastků adjektivních byla přece jen hojnost případů, kdy týž poměr přívlastkový byl vyjadřován také přívlastkem neshodným (neadjektivním), na př. pádem druhým. Vedle výrazů láska boží (= láska k Bohu), strach lidský (strach z lidí) měly i v stč. stejné oprávnění výrazy pro lásku svého děťátka (= k němu), pro těch lidí hrůzu (pro hrůzu z nich), kde přívlastek byl vyjádřen výrazem složeným. Stejným právem se říkalo také již v stč. den hladový, ale den navštívení, místo bojovné, ale místo přebývání, milost zboží, pro strach ztráty atd., poněvadž za genitivy navštívení, přebývání, zboží, ztráty nebylo v jazyce náhrady ve tvaru adjektivním. A rovněž tak se říkalo ve jmeno boží, ve jmeno hospodinovo, ale ve jmeno otce, syna i ducha sv., poněvadž zřetele stilistické nabádaly v tomto případě ke tvarové shodě všech přívlastků. Styky mezi přívlastkem shodným (adjektivním) a neshodným, na př. genitivním, byly tedy již v stč. hojné a živé a vedly již v té době (vedle vlivu cizího, na př. latinské předlohy) k odchylkám, k »chybám«, t. j. k užití přívlastku neshodného, kde jinak býval v stč. pravidlem přívlastek shodný, na př. o milování Boha (m. božím), okol země (m. zemský), na stolici chrámu (m. chrámové) atp.

A jako v nesčetných případech jiných, tak i zde jazyk ve své hospodárnosti, moha touž věc vyjadřovati dvojako, t. j. jednak jménem přídavným, jednak pádem jména podstatného, na př. genitivem, ustaloval se v určitých případech a spojeních buď na způsobu tom či onom. Výsledek pak tohoto rozlišování jest nynější prakse jazyková, která v těch případech, kde starší čeština vyjadřovala obecně vztah přívlastku k podst. jménu způsobem buď jedním, nejčastěji příd. jménem (na př. služba chrámová, posvěcení chrámové atd.), anebo i způsobem obojím, ale bez rozdílu (místo bojovné — místo přebývání), rozlišuje velmi často mezi tímto dvojím tvarem přívlastku, vyjadřujíc přívlastkem shodným, adjektivním, jiný vztah a přívlastkem neshodným zase jiný. Proto říkáme

dnes na př. služba chrámová (= služba v chrámě), ale posvěcení chrámu (= posvěcení, jehož předmětem je chrám), t. j. dvojí různý vztah mezi oběma pojmy vyjadřujeme také dvojím různým tvarem přívlastku, kdežto stč. měla tu tvar týž; a říkáme místo boje i místo přebývání, t. j. týž vztah vyjadřujeme také jedním a týmž způsobem, kdežto stč. mohla tu užíti podle své zásoby slovní přívlastku shodného, adjektivního, i neshodného — bez rozdílu.

Rozlišení mezi přívlastkem shodným, adjektivním, a přívlastkem neshodným, zvláště genitivním, jak je pozorujeme a cítíme v dnešní praksi jazykové, provedlo se zhruba v té způsobě, že se přívlastku neshodného, na př. genitivního, užívá zvláště tam, kde se přívlastkem pojem, vyjádřený jménem podstatným, podstatně doplňuje nebo vyplňuje, na př. posvěcení chrámu (co posvětiti?), lamač kamene (co láme?), strach z lidí (čeho se báti?), házení kamením (čím házeti?) — přívlastku shodnému, adjektivnímu, naproti tomu dává se spíše přednost v takových případech, kde se pojem substantivní přívlastkem jen zevně určuje, na př. služba chrámová (= v chrámě), socha kamenná (= z kamene), strach lidský (= který mají lidé) atd.

Počátky tohoto rozlišování nalézáme již v stč. Již v stč. úkazem poměrně nejřidším jest adjektivní přívlastek při výrazech znamenajících počet, míru atp., na př. číslo peněžité ve významu počet, suma peněz. Mnohem častější bývá tu genitiv počítaného předmětu a v nové češtině jest téměř pravidlem, na př. hrst máku, lžíce sádla, počet dětí, pytel mouky (moučný pytel = pytel od mouky), sklenice vína (vinná sklenice = sklenice na víno), den práce (den pracovní = den, kdy se pracuje), koš brambor (koš bramborový = koš na brambory), drobet chleba (= kousek chleba; chlebový drobet = drobet z chleba udrolený), a ovšem množství peněz, pět dětí, mnoho let* atd.

Mnohem patrnější a názornější jest rozlišení, které provedl jazyk od doby stč. mezi oběma druhy přívlastku, adjektivního i neadjektivního, u přívlastků, značících podmět nebo předmět slovesného děje vyjádřeného podstatným dějem dějovým (nebo činitelským), za základ položeným, na př. dusot koní (= koně dusají) a prodej koní (= prodávati koně). V stč. býval vyjadřován obojí tento

---

* V případech těchto se provádí v jazyce spíše pochod opačný. Poněvadž za jádro výrazu se tu cítí předmět počítaný a výraz míry jen za jeho určení (ačkoliv je gramatický poměr obrácený), přizpůsobuje se této změně psychologického základu leckdy i výraz gramatický a ve tvar přívlastkový, adjektivní, vstupuje naopak výraz základní, míru udávající (zvl. příslovečný). Říkáme pak na př. po mnohých letech (nom. mnoho let), za nějaký groš (nom. několik grošů), po bouřích tolikých (nom. tolik bouří), v jazyce obecném před pětima lety (nom. pět let) atd.

přívlastek tvarem přídavným bez rozdílu; na př. hadí uštknutí (= had uštkl) a také rybí popadení (= popadnouti rybu), láska boží (= Bůh miluje) a boží ztracení (= ztratiti Boha), příští Kristovo (= Kristus přijde) a Kristovo posmívání (= posmívati se Kristovi), myšlení lidské (= lidé myslí) a strach lidský (= strachovati se lidí) atd. Ale již na příkladech uvedených z Kralické bible bylo patrno, že se prakse jazyková dost záhy začala v tomto případě protřibovati, a že přívlastek značící dějový předmět, zpravidla nutné doplnění významu substantivního, byl vyjadřován genitivem anebo vůbec přívlastkem neadjektivním (v nové češtině pro větší ještě zřetelnost často pádem předložkovým). Dnes by se zajisté příčilo našemu citu jazykovému a vedlo by zhusta i k nedorozumění, kdybychom se vyjadřovali způsobem staročeským; neříkáme už přechod jordánský, nýbrž přechod Jordánu (přechod jordánský by znamenal něco jiného), ani dobytí jerusalemské, nýbrž dobytí Jerusalema, ani lamač kamenný, nýbrž lamač kamene, ani strach lidský, nýbrž strach z lidí, a tak také stvoření světa (nikoli světské), kácení lesa (nikoli lesní), sbírání vína, odpuštění hříchů, ztráta otce, potřeba víry, obrana hradu, četba knihy, znalost písma, obraz Říma, konec románu, služba modlám, házení kamením, láska k dětem, úcta k zákonu, touha po matce, vzpomínka na jaro atd. Rozhodl-li se jazyk při přívlastku dějového předmětu většinou pro tvar neadjektivní, na př. genitiv, zůstal věren způsobu starému při přívlastku vyjadřujícím dějový podmět (dusot koní — koňský dusot), a to tím spíše, že se přívlastek tohoto způsobu neliší podstatně od přívlastku přivlastňovacího (hříva koní — koňská hříva). A proto asi v témž rozsahu, jak a kdy se užívá přídavného jména na označení vlastníka, užívá se v nynějším jazyce tvarů adjektivních i v přívlastku, vyjadřujícím podmět dějový.* Říkáme tedy Kristovo utrpení (= Kristus trpěl), matčino pokárání, dětské žvatlání, dívčí smích, sluneční západ, lidský strach, hadí uštknutí, boží láska atd. a lišíme pak ovšem: četba Jiráska (= čísti Jiráska) a četba Jiráskova (co Jirásek čte), ztráta matky a ztráta matčina, svěcení kněze a kněžské svěcení, šálení lidí a lidské šálení, potřeba náboženství a potřeba náboženská atp.

---

* Tak a podobně bývá i u mnohých podst. jmen činitelských, u nichž vědomí dějového významu není tak živé. Tu také není a nebývalo možnosti pojímati přívlastek ve dvojí platnosti (podmětné a předmětné) jako u podst. jmen dějových. Proto také přívlastek, který by bylo možno bráti zde za přívlastek dějového předmětu (neboť podmět je vyloučen), cítí se tu spíše za přívlastek přivlastňovací nebo určovací a také se tak a s týmž omezením vyjadřuje. Říkáme tedy: bratrův přítel (= jenž přeje bratrovi, a spíše: jejž bratr má), sestřin ctitel, Jiráskovi čtenáři, buditel národní, velitel vojenský, obyvatelstvo městské, hlídač polní, škůdce národní atp.

Přívlastku podřadnému, vyjádřenému 2. pádem jména podstatného, dává jazyk nynější přednost před přívlastkem adjektivním také v tom případě, vyjadřuje-li se přívlastkem pojem, jenž vyplňuje obecný význam podst. jména základního. Je to t. zv. genitiv vysvětlovací (explikativní), který je ve výrazech znamení kříže (= tím znamením je kříž), trest smrti, stříbra kov, jed nevěry, dar slova, ohavnost zpuštění atp. Podobný druh tohoto přívlastku, oblíbený zvláště v řeči básnické, vzniká proměnou básnické metafory (na př. sníh jest jako rubáš) ve výraz přívlastkový, a to tím způsobem, že výraz, značící obraz (rubáš), určuje se výrazem předmětu zpodobeného (sníh) v genitivě, na př.: rubáše sněhu na luhy padly (Čech). I zde jest psychologicky poměr výrazu určeného a určujícího vlastně obrácený (sníh padl jako rubáš) a z té příčiny asi vzpírá se cit jazykový, vyjadřovati tento druh přívlastku formou ryze určovací, tedy adjektivní. A proto cítíme jemný rozdíl, řekne-li básník dešť křišťálů (míně křišťály sypající se jako dešť, t. j. hustě) a dešť křišťálový (míně dešť podobající se křišťálům, t. j. čistý), nach krve (krev podobající se nachu) a nach krvavý (nach podobný krvi), sníh mramoru a mramorný sníh, perleť opálů (opály připomínající perleť) a perleť opálová (perleť připomínající opály), purpur ohně a purpur ohnivý, květ arabesky a květ arabeskový, a vycítíme dobře, proč Kollár mluví o nešťastné války pochodni (válka se jí podobá), proč Palacký obklopuje Čechy věncem hor, proč jiní básníci mluví o stromu času, o vlaku života, o přízi starostí atd.

Ve všech těchto uvedených případech dělo a děje se rozlišování mezi přívlastkem shodným, adjektivním, a neshodným, na př. genitivním, ve prospěch přívlastku neshodného. Za to však v těch případech, kde v přívlastku necítíme doplnění výrazu základního, nýbrž jen jeho zevní určení, uchoval si jazyk dosti věrně praksi staršího jazyka.

Přídavným jménem vyjadřujeme především přívlastky, které označují majetníka v nejširším slova smysle.* O přídavných jménech přivlastňovacích bylo v tomto časopise často mluveno a bylo by zbytečno se o nich zde šířiti. Jazykový cit je v tomto případě velmi živý a výraz tatínkovo klobouk zní nám i při své tvarové odchylnosti češtěji než tvarově bezvadná Smrt Odyssea. Ovšem i na tomto poli pracovala hospodárnost jazyková a rozlišila různé tvary, které nalezla v jazyce: písně otrokovy, písně otrocké i písně otroka

* To jest ve všech případech, kde z výrazu přívlastkového (A) a z výrazu základního (B) můžeme utvořiti větu A má B; na př. bratrův statek (= bratr má statek), zdi domu (= dům má zdi), dům toho pána i pán toho domu atp.

jsou našemu citu jazykovému tři výrazy odlišné, ač ve všech třech případech jde o poměr držitelský. Pokud jde o držitele osobního (a živočišného) jest poměr mezi genitivem přivlastňovacím, příd. jménem přivlastňovacím v užším smyslu (na -ův, -in) a jinými druhy příd. jmen podobného významu (dívčí, selský, skopový) dosti vytříben a ustálen a stačí zde odkázati na oba články v I. roč. »Naší Řeči« na str. 158 a 187. Ne tak určité jsou již hranice mezi přídavným jménem a genitivem, je-li poměr držitelský, anebo lépe poměr příslušnosti vyjádřen jménem označujícím věc (na př. zdi domu). Také se nynější prakse jazyková uchýlila v tomto případě víc od zvyklosti stč. než při označování majetníka osobního, a to na prospěch genitivu. Neříkáme už po předcích: moc větrová, prudkost větrná, barva cihelná, hrčení potůčkové, studenost sněžná, krása sadová atp., nýbrž síla větru, barva cihel, hrčení potůčku atd., a řekneme-li přece na př. barva cihlová nebo stavba cihlová, zima větrná nebo korouhvička větrná, bouře sněhová nebo koule sněhová atd., nevyjadřujeme už těmito přídavnými jmény majetnictví (příslušnost), nýbrž většinou již jen vztahy jiné.* Ale i tam, kde přídavné jméno podrželo až do nové češtiny i význam přivlastňovací, jako ve výrazech stín lesní (= stín lesa), listí dubové (= listí dubu), břehy říční, temena horská, nález soudní atd., bývá souběžně užíváno i přívlastku ve 2. pádě (stín lesa) s významem často poněkud odstíněným. Podobá se pravdě, že i tu se provedlo v jazyce podobné rozlišení jako u přívlastků, značících držitele osobního (úkol muže — slova mužova, »N. Ř.« 1, 158), jenže ve směru obráceném. Jako se prostého genitivu přivlastňovacího (úkol muže, tvář kněze) a příd. jmen přivlastňovacích, tvořených od jmen osobních a p. příponami -í, -ský, -ový (dívčí, selský, skopový), počalo časem užívati jen ve významu obecně přivlastňovacím, kdežto majetek individuální (určitého jedince) byl označován příd. jmény na -ův, -in (mužův, ženin), tak i u příd. jmen, tvořených týmiž širokovýznamnými příponami -ský, -ový, -ní od jmen věcných (horský, dubový, lesní), ustaloval a ustaluje se časem i týž význam obecně přivlastňovací a vybývajícímu genitivu (lesa, dubu atd.) vtištěn hospodárností jazykovou význam individuálně přivlastňovací. Cítíme ten rozdíl, řekneme-li: Jak je lahodno ve stínu lesním! (= každého lesa) a Vstoupil jsem do stínu lesa (určitého lesa). Podestlali dubovým listím a Na pasece stál dub; všechny stromy byly zelené, jen listí dubu (nikoli dubové) bylo suché a hnědé; a pod. temena horská a temeno hory, břehy

---

* Barva cihlová = barva, jakou mívají cihly, stavba cihlová = stavba z cihel, zima větrná = zima s hojnými větry, korouhvička větrná = korouhvička na vítr atd.

říční a břeh řeky, nález soudní a nález soudu, dírka jehelná a ucho jehly, hvězdná záře a světlo hvězdy atd.

Nejširší pole má přívlastek shodný, adjektivní, tam, kde jde o pouhé vyjádření jakosti pojmu, vyjádřeného podst. jménem určeným. Jsou to přívlastky, které se významem blíží buď t. zv. genitivu jakostnému (kvalitativnímu),* na př. muž ramenatý (= muž širokých ramen, který má široká ramena), člověk letitý (= kterému je mnoho let), žena hříšná (= která má mnoho hříchů), hoch tvrdohlavý (= který má tvrdou hlavu), stůl čtverhranný atd., anebo přívlastky, které určují jméno základní ve smysle příslovečném a měly by ve tvaru podřadného přívlastku tvar příslovečného určení (času, místa, původu atd.), t. j. příslovce, pádu předložkového, výrazu se spojkou jako a p.; na př.: zvěř lesní (která je v lesích), chléb nebeský (= z nebes), ranní slunce (= z rána), dřevěný stůl (= ze dřeva), bezesná noc (= beze sna), včasné slovo (= včas), vinná láhev (= od vína), válečná zbroj (= do války), růžová tvář (= jako růže) atd. Ve většině případů, kde proti přívlastku nesouřadnému, na př. v genitivě, stojí výraz s přívlastkem adjektivním (na př. začátek zábavy — začátek zábavný), jde o takovýto přívlastek karakterisující. Proto konec románu značí nám místo, kde se román končí, konec románový = konec jako v románě; karatel hříchů = kdo hříchy káře, karatel hříšný = který má mnoho hříchů; proto rozlišujeme četbu básně od četby básnické, vydání knihy od vydání knižního, stavbu nádraží od stavby nádražní, obraz Říma od obrazu římského, knihu záhad (obsahující záhady) od knihy záhadné (podobající se záhadě, jakou bylo dlouho na př. remešské evangelium, ač záhad neobsahuje), dům rozkoše od domu rozkošného, vlny neklidu od vln neklidných, řetěz lodí od řetězu lodního, hlasatele svobody od hlasatele svobodného, ctitele krásy od ctitele krásného, obyvatele pokoje od obyvatele pokojného, pamětníka hladu od pamětníka hladového atd.; proto jsme puzeni říkati i v jiných případech úder hromu, jde-li skutečně o úder způsobený hromem, neboť úder hromový může značiti úder jako od hromu, les trpaslíků, jde-li o les obydlený trpaslíky, neboť trpasličí les značí les (velký) jako trpaslíci, roucho pohádky, jde-li o formu

---

* Za genitiv jakostný pokládáme genitiv v takových případech, kde z výrazu přívlastkového v genitivě (A) a z výrazu základního (B) můžeme utvořiti větu B má A; na př. muž (B) širokých ramen (A) = muž, který má široká ramena. Genitiv jakostný bývá provázen vždy ještě vlastním přívlastkem; nahrazuje-li se genitiv jakostný přídavným jménem, vyjadřuje se jeho určení buď vhodnou příponou jména přídavného, na př. člověk ramenatý, anebo složením, na př. člověk dobrosrdečný = člověk dobrého srdce.

pohádky, neboť pohádkové roucho může značiti i roucho jako z pohádky, moc kouzla, mluvíme-li o jeho působivosti, neboť moc kouzelná označuje moc kouzlu se podobající atd. Na tomto poli přívlastků zůstala nová čeština nejvěrnější zvyklosti staročeské, ba možno říci, že v hojnosti pohotových příd. jmen tohoto významu — co jen složených adjektiv vytvořila mluva básnická! — předstihuje novočeský slovník zásobu starou. Na tomto poli jest také nejvlastnější říše adjektivních přívlastků v nové češtině.

Obecné zásadě — v čelo položené — že formu neshodnou, na př. genitivní, mívá přívlastek doplňovací, formu shodnou, adjektivní, přívlastek určovací, jest rozuměti ovšem jen zhruba, jen jako snaze, tendenci, která se ve velmi četných případech zřejmě projevuje. A jako není v jazyce vůbec zákonů neúprosně důsledných, tak zvláště ani tato zásada není bez přečetných odchylek, pro něž otázku po tvaru novočeského přívlastku lze pokládati spíše za otázku slovníkovou, lexikální, než za mluvnickou, syntaktickou. Odchylky ty, jež se křižují s pravidlem základním, mají několikerý důvod, a především ten, že není často v jazyce vhodného adjektiva, kde by nás náš jazykový cit i analogie pudily užíti přívlastku adjektivního. Říkáme na př. to je kulička železná (= ze železa), vosková, hliněná atd., ale to je kulička z bláta, protože nemáme od slova bláto příd. jména právě žádoucího; říkáme síla tělesná, duševní, vodní, zemská atd., ale síla víry, lásky a p.; říkáme to je člověk ramenatý (má-li hodná ramena), hlavatý, nohatý, břichatý atd., ale nemůžeme užíti adjektiva, je-li řeč o člověku širokých zad atd. A naopak zase, uchovalo se do nynějšího jazyka ze zvyklosti staročeské v určitých případech množství přívlastků adjektivních, kde bychom podle nynějšího úsu a podle obdobných případů neužili nebo nemohli užíti jména přídavného. Říkáme dosud se starými pro strach židovský (= pro strach před Židy), pro lidskou hanbu (= před lidmi), bázeň boží (= před Bohem), ale nemůžeme říci v témže smysle pro strach lidský, nýbrž pro strach z lidí, pro bázeň nepřátelskou, nýbrž pro bázeň před nepřáteli a p.; říkáme pro boží umučení (= umučiti Boha), ale nemůžeme říci v témže smysle pro ďábelské oklamání (= oklamati ďábla), nýbrž pro oklamání ďábla; říkáme v den soudu, v den boje, v den smrti atp., ale soudný den, máme-li na mysli den posledního soudu atd. A posléze za živého stále tlaku, aby přívlastek měl tvar adjektivní, nebývá vyloučeno užití přídavného jména ani tam, kde častějším zjevem bývá přívlastek podřadný, na př. při genitivu předmětném, jestliže smysl nedopouští pojetí nesprávného: otcovo napomenutí by bylo zajisté pojímáno za napomenutí, jehož původ-

cem je otec, ale Husovo upálení můžeme říci bez obavy, že by snad tomu bylo rozuměno v témž smyslu; právě tak můžeme říci výchova mateřská (ve smyslu podmětném) a výchova dětská (ve smyslu předmětném), vítězství české a porážka maďarská, Brožíkův obraz i socha Riegrova atd.

Smysl všech těchto výkladů jest tedy tento: Snaha, aby přívlastek měl tvar jména přídavného, jest v jazyce dosud živá a účinná, byť neměla té pronikavé působivosti jako v jazyce staročeském. Jazyk průběhem svého vývoje provedl v mnohých případech rozlišení mezi přívlastkem adjektivním a přívlastkem neshodným, na př. genitivním. V určitých druzích přívlastku a zejména tam, kde přívlastek je doplněním jména určeného, bývá patrný rozdíl mezi oběma formami, rozdíl, který se jeví porůznu i u přívlastků jiných, na př. u přivlastňovacího. Přesných hranic mezi oběma druhy přívlastku na podkladě skupin (kategorií) mluvnických nelze vymeziti, a diktovati snad na tomto podkladě jazyku určitá pravidla nemá nikdo práva. Avšak jako by bylo prohřeškem proti citu jazykovému neužíti tvaru adjektivního v přívlastku tam, kde tvar ten je možný, tak zase naopak bylo by násilím na jazyku páchaným vnucovati mu doktrinářsky tvar adjektivní v případech takových, kde si jazyk vyvinul a vybrousil významový rozdíl mezi tvarem adjektivním, shodným, a tvarem neshodným. Jsou tu často rozdíly velmi jemné, ale právě v citu pro takovéto odstíny se znalost jazyková projevuje nejlépe.

Básnické sbírce, nedávno založené, byla učiněna výtka, že si dala nesprávné jméno Hovory básníků místo správnějšího Hovory básnické. Snad neprávem, neboť správné je to i ono. Záleží jen na tom, *co* chce kdo říci: hovory básnické mohou se vésti i bez básníků a hovory básníků mohou býti i bez poesie. Neruda dobře cítil ten rozdíl, a proto *on* nazval svou básnickou knihovnu Besedy poetické.

JOSEF ZUBATÝ:

# JEDEN.

## 2.

### *Číslovka »jeden«.*

Jména, vyjadřující určitou míru nebo určité množství čehokoli, kladou se nejčastěji sama, bez číslovky *jeden*, má-li se rozuměti jediná jednotka oné míry, onoho množství: říkáme »přijdu za hodinu«, »za den můžeš všecko pořiditi«, »vrátím se za měsíc«, posílávali jsme pro »litr« vína, »kilo« kávy, kupovávali »za korunu« šunky, neříkáme obyčejně »za jednu hodinu« atd. Jednotné číslo

samo stačí na vyjádření, oč jde, ba u pomnožného jména i jeho množný tvar (který ovšem má význam jednotný): naši předkové měli délkovou míru »hony« (= 125 kroků), a říkalo se také obyčejně prostě »hony«, ale »dvoje, troje hony« atd. Tento způsob není jen český ani jen slovanský: nalézáme jej i v jazycích příbuzných, pokud zůstávají věrny původnímu skladu jazykův indoevropských, t. j. pokud nevyvíjejí neurčitého členu a neztrácejí rozdílu mezi jednotným a množným číslem. Němčina říká skoro všude jen eine Stunde, ein Jahr, ein Pfund atd. (jen hundert, tausend se říká obyčejně po staru bez ein, jako u nás sto, tisíc), a u některých jmen míry a množství neliší ani tvarem čísla (ein, zwei Pfund, Schock atp.): v němčině splynula číslovka ein v jedno s neurčitým členem a zanikl rozdíl, který je na př. v češtině mezi výrazy »loket« a »jeden loket« (někdy ovšem číslovka ein na rozdíl od pouhého neurčitého členu mívá silnější přízvuk).

»Číslovka *jeden* přičiňuje se chybně ku podstatnému jménu, když na číslovce není důrazu... Náš jednotný počet sám sebou označuje jednotku; připojené tu bezdůrazné *jeden* není než neurčitý člen německý« učí Bartoš (v Nové Rukověti 29) a uvádí doklady. Jest pravda, že někdy zbytečně slýcháme zde *jeden*, kde zejména jadrnější venkovan by stačil bez tohoto slova, a jistě i zde na nás působí příklad německý, ale vše na něj přece sváděti nemusíme. Jde o to, co je »důraz«: tak na př. hned v Bartošově dokladě »za jeden den té práce nepoděláme« (místo »za den«), může podle souvislosti řeči býti na číslovce významový důraz velmi silný, třebas ve výslovnosti silného přízvuku, který bývá průvodčím »důrazu«, neslyšeti; na př. znamená-li *jeden* tolik, co »jen jeden, jediný« (pro jedno kvítí slunce nesvítí; kdo z vás... může přidati ku postavě své loket jeden? Mat. 6, 27), anebo chci-li odporovati někomu, kdo myslí, že mu stačí »den«. Pokud člověk bude pohodlný i v řeči, pokud nebude míti čeština skutečného neurčitého členu a pokud bude rozeznávati jednotné číslo od množného, bude se aspoň v celku jistě říkati, jak se říká dnes a jak se říkávalo před 1000 léty. Ale ovšem bude se říkati i »jeden den«, »jedna měřice«, »jeden metr«, jako se říká dnes, nejen kde na množství, o něž jde, je zvláštní důraz, nýbrž také, kde *vědomí počtu* v mluvící osobě vůbec je mocnější. Počítám-li, jsem-li zvyklý míti na mysli rozdíl mezi »jednou« jednotkou a jiným jejich počtem, měřím-li či vážím-li něco a bedlivěji přihlížím k míře nebo k váze, mám-li v úmysle vyjádřiti se docela přesně atd., vždy budu spíše náchylen mluviti o »jedné« libře atd. *bez vlivu jazyka cizího.* Chemik vážící na citlivých vážkách shledá spíše váhu »jednoho«

gramu než pouhého gramu, kupec se spokojí kilem místo »jednoho« kila; obyčejný člověk mluví o koruně, účetní v účtech o »jedné« koruně atd. Bartoš píše, že »o hodině« za obyčejné »o jedné« slyšeti na západní Moravě (časem i jinde). Obyčejně však říkáme »o jedné (hodině)«, »v jednu (hodinu)« proto, že jsme si příliš určitě vědomi rozdílu mezi touto dobou a mezi dobami jinými, jež určujeme *počtem* hodin: proto také skoro nikdo neříká na př., že je stupeň pod nulou, každý řekne spíše »jeden« stupeň, aniž smíme v tom viděti neurčitý člen a germanismus. Neříkáme-li obyčejně »jedna libra« atd., je to pouhé zkracování výrazu z pohodlí a ze zvyku, možné a obvyklé proto, že každý zkrácenému výrazu rozumí: říkáme také na př. zlatý padesát, dvě koruny třicet, pět metrů šedesát, a nikoho nenapadne mluviti o nesprávnosti, řekne-li kdo úplněji zlatý padesát krejcarů (anebo řekne-li na př. účetní dokonce jeden zlatý padesát krejcarů).

Podobně posuzuji číslovku *jeden*, kde jde o jednotlivé předměty, ne o míry a výrazy množství. Vždyť z pouhého pohodlí nemluvíváme zpravidla o »jednom« předmětě, je-li řeč o jediném; ale mluvíme tak, *počítáme-li*. A ani to ne vždy: i zde se řídíme skutečnou potřebou zřetelnosti a okamžitou náladou. V kavárně obyčejně hlásíme číšníkovi »kávu«, »rohlík« nebo »doutník«, v hostinci »vepřovou«, »švestkové knedlíky«, platíme-li za jedinou osobu, protože to jsou věci, jež obyčejně člověk mívá jen jednou; ale hlásíme »jedno pivo«, protože zde množství již bývá nestejné, a platíme-li na př. za více osob anebo účet jinak je složitější, hlásíme třebas i »jednu kávu«, abychom se vyjádřili *zřetelně*. A vyjadřuje-li se úzkostlivější host hodně zřetelně, i kde toho není zrovna potřebí, oznamuje-li »jednu kávu« atd., není to po mém soudě ani germanismus (protože *jeden* zde všude *není člen, nýbrž skutečná číslovka)* ani chyba. Proč by bylo chyba vůbec, říkati »jedna káva«, »tři čaje« atp., proč by se smělo říkati jen »jednou káva«, »třikrát čaj«, jak míní matiční Brus, opravdu nevím: vždyť »káva«, »čaj«, »víno« atd. jsou v hostincích a v kavárnách docela určité jednotky, t. j. nádoby určité míry?

Bartoš píše také: »Lid mluví: Chrome na nohu, je slepý na oko«. Co já vím, říká se o někom, že je na př. chromý na ruku, protože může býti chromý i na nohu, jako člověk může míti bolavé oko, protože může míti i bolavý nos. Ale nikdy jsem neslyšel, že by kdo byl slepý (nebo neviděl) na oko, že by byl hluchý (nebo neslyšel, nedoslýchal) na ucho, ba ani, že by byl kulhavý (kulhal) na nohu: zde nejde o rozlišování nedostatku různých údů, nýbrž o rozlišování nedostatků na údech podvojných v tom, jsou-li na jednom údě či na obou. Proto se říká »slepý na *jedno* oko«, anebo

»na pravé (levé) oko« (nebo »na obě oči«) atd.: *snad* se někde říká jinak, ale to by nebyl důkaz, že by bylo *chybou* mluviti, jak se obyčejně mluví. *

Přísným brusičům je »neurčitý člen« každé *jeden*, které lze po dobrém nebo po zlém vypustiti, jen proto, že němčina pak obyčejně mívá *ein;* a proto pomalu jest u nás již zákonem, že každé *jeden*, které (po dobrém nebo po zlém) vypustiti *lze*, vypustiti se *musí*. Je to pravidlo velmi pohodlné, zbavuje člověka práce, kterou působí myšlení, třebas i myšlení, jehož si ani nejsme vědomi. Pravidla tak pohodlného, kde smíme (ne musíme!) říci číslovku *jeden*, dáti nedovede nikdo, ale kdo slyšel mluviti, jak se mluví v lidu (a jak se u nás také jindy psávalo), pravidla nepotřebuje, má-li uši k slyšení a neucpává-li jich povrchními pravidly. Byt popisujeme na př. tak, že vypočítáváme jeho místnosti (»čtyři pokoje, kuchyň, předsíň« atd.): nikdo neřekne »jedna kuchyň«, protože jich u obyčejného bytu více nebývá (spíše se řekne o malém bytě »pokoj a kuchyň«, protože takových bytů je velmi mnoho). Ale vypočítávám-li věci, jejichž početní poměr nebývá stálý, řeknu o »jedné« věci přirozeně spíše, že je *jedna*. Novinář (v. »Nár. L.« 2. ún. 1918) však čte v »Prager Tagbl.« o berlínském stávkovém výboru, v němž je »10 Arbeiter, eine Arbeiterin und sechs Abgeordnete«; slýchal, že »jedna dělnice« je jenom jedna, že by proto *jedna* zde byl jen »neurčitý člen« a germanismus, a napíše, že se výbor skládá »z 10 dělníků, dělnice a šesti poslanců«. Každý prostý Čech by zde řekl určitě, že tam je *jedna* dělnice, protože cítí, že by jich mohlo býti i více: a tak bychom měli mluviti všichni.

A tak mluvívali a psávali také naši předkové: není v té věci podstatného rozdílu mezi námi a jimi. Číslovku *jeden* vypouštěli, kde byla věta zřetelná bez ní, z pouhého pohodlí jako my, a kladli ji, jako ji klademe my, byli-li si určitěji vědomi číselných poměrů; a v listinách, v nichž nejspíše najdeme doklady, z nichž bychom se dovedli poučiti, jak si zde vedli, nalézáme touž nestejnost, jako v mluvě dnešní. Tak čteme na př. ve svědectvích z nějakého sporu o pozůstalost z r. 1511 (Arch. Č. 13, 439): »že jsem toho svědoma, že jsú byli tři hrnci peněz... Tehdy pán starý... řekl nevěstě,... že muož-li unésti těch peněz jeden hrnec, že jí chce dáti«... »čtyři pási, jeden střiebrný a tři pozlacení«... »že by tam při těch penězích byl pás stříbrný«... »vídal sem tři pásy pozlacené a jeden střiebrný a přiepasku střiebrnú a pošvu strie-

* »Kulhal na nohu svou« 1. Mojž. 32, 31 by mohl býti jen věrný překlad, ne doklad skutečného českého způsobu mluvení.

brnú«. Anebo v poručnických účtech okolo r. 1520 (21, 512 n.): »zlatých uherských 36, mezi kterýmiž jest jeden falešný... item zlatý rýnský 1 facit 48 g. It. kus zlata od Rezle, váží 1 lot 3 čtvrtce... 15 lžic střiebrných a pečet střiebrná s řetiezkem a sekrét (pečetní prsten) střiebrný... kúsek zlata, kteréž jest vážilo 1 lot a 3 čtvrtce... počítajíc zlatý (uherský) po 33 gr. bielých... 1966 liber železa, centnéř per 70 g.... jakož jest dlužen zuostal nebožtíkovi Jerg za rathauzem kopu... po smrti jeho vydal jest Vaněk na některé potřeby při pohřebu svých peněz 1 kopu 17 g. 5 d. (denárů)...« A tak čítáme v zápisech dřívějších i pozdějších: docela, jak by se vyjadřoval Čech dnes (nevyjadřuje-li se po účetnicku přesně, nemluví-li všude o »jedné« koruně atd.). A tak se vyjadřují i jiní Slované: jen my abychom se báli pořád »neurčitého členu«, abychom odvažovali, chceme-li říci »jeden«, je-li na tom opravdu důraz, a abychom pro jistotu to nešťastné slovo škrtali, i když pak větě není rozuměti. Nepřátelům slova tohoto bych radil, aby si přečtli o něm na př. krásný článek »jedan« v záhřebském akademickém slovníce: ti Srbové a Charvaté jsou plni »neurčitého členu« (kde jej vzali, když jsou tak daleko od Němců?) a ani se jim nezdá, aby si jej zapovídali! Snad se jim dokonce zdá, mají-li číslovku, že jí mohou užívati, kde jí potřebují?

## 3.

### »*To by jeden z kůže vyletěl!*«

Slýcháme (a někdy i čítáme) *jeden*, kde by Němec v 1. pádě řekl *man* anebo i *einer* (v jiných pádech by položil příslušný pád slova *einer*), t. j. kde se neurčitě mluví o něčem, co by se mohlo vztahovati ke komukoli na světě. »To by jeden neřekl«, »jeden nikdy neví, co by se mohlo stát«, »za peníze jeden všecko dostane«, »ani jíst se jednomu nechce«. Tento způsob mluvení oprávcové jazyka mají za napodobení němčiny, a s právem. Slýcháme tak skoro jen ve větších městech, kde vliv němčiny nejmocněji působí: venkovan se vyjádří obyčejně jinak, kde jde o podmět, řekne *člověk* anebo podmět vůbec nevyjádří (»to by člověk neřekl«, »dnes by ani psa nevyhnal«), kde o jinou část věty, dá příslušný pád slova *člověk* (»ani jíst se člověku nechce«). Dnes ve větách, kde jde o takovýto neurčitý podmět, velice často čítáme sloveso v 2. osobě (»řekl bys, že...« atp.). I to někdy v češtině starší a lidové bývá, zvláště při rozkazovacím způsobě (kde ovšem slovesný tvar, stejný v 2. a 3. osob., původně asi býval 3. os.), ale tou měrou, v jaké si v tom libují někteří dnešní spisovatelé, je to napodobení ruštiny (některé svazky Ruské knihovny jsou toho

plny), a cizí kabát zůstává cizím, i když je bratrův. Ale o tom snad někdy jindy.

I takové *jeden* někdy najdeme v starší době. Tak na př. pan Jan Hasištejnský z Lobkovic (v cestopise psaném počátkem 16. st.) píše o místě, na kterém se narodil Kristus, m. j.: »když se jeden obrátí proti jesličkám tváří, na levé ruce jest miesto, kde Panna Maria s Pánem Kristem sedávala«; v povídce o Alexandrovi, tištěné r. 1513, čteme »tu by byl jeden viděl, kterak to široké pole všecko bieše (bylo) mrtvými přikryto« (hl. 57; rukopisy z 15. st. mají prostě »mrtvými bieše přikryto všecko pole«, v. Prusíkův »Krok« 9, 122); r. 1589 vypovídá v Kolíně kdosi o jakési výmluvné ženě, že »lála, ... téměř až vlasy na jednom stávaly« (Flajšhans, Česká přísloví 2, 779). Ale jsou to jen doklady ojedinělé a z doby, kdy se již i ve skladbě občas ukáže stopa cizího vlivu.

Jsou ovšem jiné věty s neurčitým *jeden*, kde o cizím vlivu mluviti nelze, s doklady v starém jazyce i ve skutečné lidové mluvě české. Ale *jeden* neznamená zde kteréhokoli člověka na světě, nýbrž osobu jednotlivou, osobě vypravující blíže neznámou anebo osobu, jíž nechce blíže označovati; *jeden* je zde tolik co »jeden člověk«, *jedna* tolik co »jedna ženská«. Někdo vypravuje na př. o trhu r. 1918 a poví, že tam »jedna prodávala vejce po 52 krejcarech«, anebo slyšíme, že v pranici »jednomu rozbili hlavu«; v 25. hl. 3. části Věka (Jiráskovy Spisy 26, 505) odpovídá stará Vaňousková na Věkovu otázku, kdo ho vynesl z požáru, způsobem čistě lidovým: »Švácha řezník, ještě s jedním«. To jsou správné věty české, třeba se jim dnes vyhýbají právě tak, jako výrazu *jeden člověk*. A nalézáme podobné věty i ve spisech starých, o jejichž jazykové čistotě by bylo těžko pochybovati. Dalimil (hl. 76) vypravuje o Přemyslovi Otakaru I., jak se ve vyhnanství v Řezně se Smilem Světlíkem bídně živil nádenickou prací a »jeden mu mzdy nerodi (nechtěl) dáti«; anebo v Knížkách o hře šachové, jež snad napsal Tóma ze Štítného, čteme, jak »ciesaři jednomu řekl jeden v óči »Ó, ukrutníče!« a on to míle strpěl tiše« (Listy fil. 29, 480); v staročeských »Gesta Romanorum« se vypravuje o městě, trápeném jedovatými »hovady« a drakem velmi ukrutným, jak se měšťané stále o té bídě radili, »až tak dlúho, že naposledy přišel k nim jeden z dalekých vlastí a dal jim takú radu, aby lapiece lva na vysokém dřevě jej pověsili«; v jiném městě zase měli sochu s nápisem a »tehdy přišel jeden a nápis jest četl« (vyd. Novákovo, str. 93 a 109); a t. č. j. Vedle takovéhoto »jednoho« může se dokonce objeviti i »druhý«, t. j.

jiný blíže neoznačený člověk; tak čteme v Knížkách o hře šachové (Listy fil. 29, 476): »Jeden druhému chtěl něco tajného pověděti...«

Obojí toto *jeden* jest i v němčině a obojí je vlastně zpodstatnělým slovem původně přívlastkovým, zakládajícím se v češtině na výraze jeden člověk, jedna žena, v němčině na výraze ein Mensch, eine Frau. Jen že první, obecné něm. *einer* je opravdu neurčitý člen (ještě kolem r. 1700 se vedle zpodstatnělého *einer* psávalo i na př. »nu möchte ein Mensche sprechen«): původní ein Mensch zde vyjadřovalo, že obsah věty se může jeviti na kterémkoli člověku, je-li to vůbec člověk, a proto v němčině i v češtině zůstává rod mužský, i kde se obecným pojmem »člověka« míní určitá osoba ženská (»s vámi by se jeden zbláznil« řekne o sobě ke služce pražská panička, docela jako Wieland vkládá do úst otrokyně slova: »Sie machen einem ja ganz bange«). Čeština skutečného neurčitého členu vůbec nemá, a proto toto zpodstatnělé *jeden* nedovedeme vyložiti jinak, než napodobením německého zpodstatnělého neurčitého členu. Druhé naše zpodstatnělé *jeden*, o ženské *jedna*, naznačující jednotlivou osobu, také se objevuje v němčině jako *einer*, *eine* (zejména v starší němčině a ve dnešní lidové mluvě je často nalézáme: einer kam zu einem Philosopho, einer fragte einen atp. v Grimmově slovníku): ale jako tento způsob mluvení v němčině podobný základ ve výrazech, o jejichž půnalézáme i v češtině podobný základ ve výrazech, o jejichž původnosti v češtině podle mého soudu pochybovati nelze.

V těchto dvou různých způsobech, jak se užívá téhož slova *jeden*, jest také poučný doklad rozdílu mezi skutečným neurčitým členem a čistě českým významem, podle kterého původní číslovku *jeden* bychom mohli časem zařaďovati snad mezi neurčitá zájmena, ale ne plésti s neurčitým členem, jak někteří filologové naši i cizí někdy dělávají. Jest to *jediný případ*, kde se opravdu v češtině neurčitý člen objevuje; neškodí tedy, uvědomí-li si zde čtenář dobře veliký rozdíl významový, jaký je na témže slově na př. ve větách »jeden by myslil, že je již po všem« a »jeden povídal, že je již po všem«.

# POSUDKY.

Jeanne Marni: *Jak ženy milují.* Z francouzského přeložil dr. Bořivoj Prusík. V Praze. Nakladatel Jos. R. Vilímek. Za K 1.80. [Roku?]

Jeanne Marniová je z rodu tak řečených zázračných dětí. Již jako osmileté děvčátko uveřejnila první povídku svou »Dešť«. A zůstala zajímavým zjevem i později. Věnovala se divadlu; i vynikala potom stejně na jevišti jako v literatuře. Povídky její zajímají původní látkou, i oblíbenou formou nové beletrie francouzské. Bývají to dramata v rouše povídkovém a povídky v rouše dramatickém. I sbírka »Jak ženy milují« vystupuje v této podobě. Každá črta se začíná jako divadelní kus: napřed se vypočtou jednající osoby hezky za sebou, uvádí se jejich věk, podoba, oděv atd., jak to herci potřebují věděti, a potom už následuje dramatický dialog. Zachovává se dokonce i vnější podoba divadelních výstupů jednotlivých osob.

Jen co je pravda: spisovatelka to umí, naučila se mnoho z divadelní prakse.

V každé črtě na málo jenom stránkách vyčerpává slohem svěžím a lehce plynoucím vše, co chtěla říci o těch rozmanitých způsobech ženského milování, o té měnivosti lidského srdce s hloubkou a povrchností jeho citů, s jeho upřímností i pokrytectvím, dávajíc takto nahlédnouti netoliko do nitra jednotlivců, nýbrž i celé společnosti francouzské, v jejíchž vyšších vrstvách jest tolik trpících žen. Že pozlátkový život divadelní jí byl pramenem zvlášť bohatě tryskajícím, vysvětluje herecké povolání Marniové. Dramatická forma hovorů vyžaduje ovšem bystřejšího spádu, hbité úsečnosti a živějšího vypravování, nežli povídce bývá vlastní. Již pro tyto tvarové vlastnosti své zasluhují povídky Marniové, aby s nimi bylo obeznámeno i čtenářstvo české. Ale překlad má také vystihovati originál v jeho zvláštnostech a svéráznosti. Jen mluva vybroušená, elegantní, duchaplná, čeština bozděchovská může tu vystihnouti finesy autorčiny. Překladatel se musí vnořiti do její franštiny, vypozorovati její význačnost mluvní, aby ji mohl podati pak obdobně ve své mateřštině. Překlad by zkrátka měl býti rovněž uměleckým dílem, jako jím jest dílo překládané.

Snahy takové, jak se zdá, p. překladatel neměl; jemu šlo asi hlavně o to, pěknou knihu převésti do češtiny, učiniti ji vůbec přístupnou také čtenářům našim. Takových — ať tak díme — hlavně látkových překladů jest u nás většina; smířili bychom se tedy i s takovým překladem Marniové.

Ale co zamlčeti nelze, jest veliký počet nesprávností jazykových. Od takového znalce jazyků cizích, jakým jest p. dr. Prusík, možno a nutno žádati také dokonalé znalosti jazyka českého. Jemu nemůžeme prominouti, píše-li na str. 28: zazlívala jsem mu to velice (m. *měla jsem mu* to velice *za zlé*), na str. 32: kdybyste chtěl počítati na vděčnost pozvaných hostí (m. *spoléhati, bezpečiti se* na

vděčnost, *očekávati ji, naditi se* jí), podobně na str. 52: můžeš na to počítati (m. *spoléhati*); na str. 32: Vy o tom nevíte? Ani to nejmenší! (m. *zhola, naprosto* nic); na str. 34: bude to hotový div (m. opravdový div, přímo zázrak; hotový znamená: připravený, ukončený, učiněný); na str. 34: to za předně (m. *předně to* nebo: *to především*); podobně na str. 52: za předně by to byla hotová (m. *přímo*) lež; na str. 34: člověk nemá právo se zbláznit(!), má-li děti na výchovu (m. nemá *práva*, lépe: *nesmí*, má-li děti ještě *nedospělé*, nebo: děti, které má vychovati, které potřebují výchovy); str. 45: dopis její zítra zodpovím (m. na dopis odpovím), str. 61: P. Gabriel dává vzkazovat (m. *vzkazuje*); str. 69: V každém případě ani na sekundu nebyla míň něžná a v obavách o tebe (m. v žádném případě, žádným způsobem, naprosto nebyla ani na chvíli méně něžná a neměla menší obavy, menšího strachu o tebe); str. 68: použiti (m. použíti); na str. 89: mnoho-li potřebuješ? (určitěji: kolik, co potřebuješ?, mnoho-li znamená: zdali mnoho); str. 97: v naší čtvrti se nedostanou (m. *jich nedostane*); str. 99: chtěla jsem Vám toto ušetřiti (m. Vás toho ušetřiti; Vám toto ušetřiti znamená: toto přivydělati, našetřiti); 99: nežádala bys si štěstí tak žalostného (m. by sis). Atd. Poukázali jsme tu toliko na chyby jazykové. Ale i sloh je leckdy zatížen tvrdostmi a nehoráznosti, jak ostatně již také v uvedených příkladech čtenář někde o ně zaklopýtl.

Ignát Herrmann: *Z notýskův Pavla Čamrdy.* V Praze, r. 1917. Sebraných spisů díl 22. a 23. Nákladem Fr. Topiče. Za K 3.80 a K 4.60.

Když zápisky těchto Notýsků po prvé spatřovaly světlo světa (bylo to v »Národních Listech« r. 1904—5 a 1916—7), sláva pisatele jejich Pavla Čamrdy se rozletěla po celé vlasti. Přibyl v něm české beletrii mistr v umění vypravovatelském, jenž sám jsa skromný do krajnosti, křišťálové povahy a srdce znějícího všemi strunami, umí se dívati také druhým do duše, tlumočiti jejich vnitřní hladiny a bouře a předváděti nám je před oči v životnosti nepřekonané. Jako by pisatel byl měl ty lidi s jejich radostmi a bolestmi pořád kolem stolu a jim naslouchal, jako by je nejen viděl, nýbrž také je slyšel, jak každá figurka má svůj určitý zvuk hlasu a výraz, a jako by se kochal v tom těsném a hovorném společenství s nimi. Ignátu Herrmannovi děkováno se všech stran, že nám takový neobyčejný a milý talent objevil. Pohříchu zůstal nám pan zapisovatel vzdušnou vidinou a tak se nedostal do dějin písemnictva, —

kam by jinak náležel na přední místo, — leda jen v nerozlučné spojitosti s jménem Herrmannovým. Snad ho Herrmann samého tam nechtěl pustiti pro jeho trochu málo literární jméno.

Nyní tedy Notýsky máme v rukou jako knihu a možno si zápisky přečísti jedním proudem, v nepřetržité celosti. Teď teprve viděti, co tu rozseto krásy, co hlubokých pravd, co životní zkušenosti a znalosti duše. Kniha nikde neunavuje délkou, naopak čtenář lituje, dospěv konce, že nesahá dále, že má opustiti tyto lidičky tak roztomilé v přednostech i chybách, tak vytesané ze žuly, a že už nemá slyšeti těch svérázných a vtipem sršících promluv Vokounových, té potrefené úřední češtiny p. přednosty, toho andílka v lidské podobě Viktorčině, oblitého něhou a energií, životní moudrostí i neodolatelnou panenskostí, s nimiž se stýkati a baviti bylo mu opravdovou rozkoší. Tisíce čtenářů z rodin a vrstev úřednických najde tu své dobré známé, své představené i své kolegy a podřízené; jen mezi dívkami bude asi málo modelů pro Viktorku, na niž autor snesl sličnost duše a všecky podmanivé vlastnosti ženské, jak si jich asi přál u každé Eviny dcery, ale nenalezl pohromadě u žádné. Vytvořil nám tu ideál, v němž by se všechny dívky měly shlížeti jako v zrcadle.

Viktorkou přibyl našemu písemnictví jeden z nejkrásnějších a nejušlechtilejších typů dívčích a výtvorů básnických.

A všichni tito lidé do notýskův Čamrdových zařadění mluví každý řečí jinou, svou, podle svého vzdělání a své povahy. Celou fraseologii by bylo možno sestaviti z této knihy, a byly by to obraty a obrazy rázovité, výstižné, originální.

Však je k nim také příležitosti! Jako půvabná idyla se rozevírá děj té knihy před námi a selankou probíhá až do konce. Zahřmí sice zdáli, mraky pokryjí chvílemi modrojasné nebe, ale vichr a bouřka se brzy převalí a slunce nastoupí opět ve vládu a svítí pak a hřeje a koná své divy. Střídají se tu výjevy, že jim nikdo neodepře vláhy slz, s místy a řečmi, mocně lechtajícími bránici; jsou tu výjevy a líčení, nadechnuté nejjemnějším pelem poesie a kypící šťávou a bohatstvím citu, a zase výjevy, kde prósa života proráží výraznou, jadrnou a rázovitou mluvou. Duše i srdce lidské tu našly svého mistra, jemuž nic nezůstává tajno, který vyjevuje sterá hnutí jejich ode dnů mladosti radostné až do vadnoucího stáří. Ale především zpívá celá kniha vroucí variaci na píseň Mladá láska, to je ráj. Jak tu se obráží příroda v lidské duši za různých nálad, jak ve chvílích štěstí a jak zase v neštěstí, jak Praha a krásy tichých zákoutí a uliček jejích, pohled na ni s Letné, jsou tu vylíčeny a procítěny — to nutno položiti mezi nejkrásnější místa knihy.

A to vše nalezlo dokonalý výraz v milé, ladné, barvité a bohaté mluvě.

Ignát Herrmann jest si odedávna vědom, že k českosti spisovatelově náleží také úcta k správnému jazyku, že tato správnost je důležitou složkou krásy jazykové, jíž dbáti jest *každému spisovateli.*

Je známo, kterak si za největších nesnází a útrap vlastním přičiněním získával potřebnou znalost pravopisu i mluvnice české, jak se železnou pílí a vytrvalostí, která ho řadí mezi nejlepší self-mademany naše, doplňoval svoje všeobecné vzdělání, aby dosáhl tužby svého srdce, státi se českým spisovatelem. A když se jím stal, řadil se vždy k těm, kdož usilovali o ryzost jazykovou. Účastnil se po jejich boku bojův o pravopis i o broušení jazyka českého, vážně i žertovně bičem účinné satiry své tepaje všecku nedbalost jazykovou a jsa i jako redaktor pečlivým oprávcem svých přispěvatelů.

Dvojsvazek náš je novým dokladem oddané pozornosti spisovatelovy k našemu jazyku. Na čtenáře zrovna dýše ta vzácná péče oň, aby libě zněl, zvukově hrál, jaře plynul, krásou slunil. Můžeme s dobrým svědomím nazvati práci tuto knihou radosti jazykové. A radosti té ani trochu nekalí některé ty přehlédnuté drobnosti a řídké chybičky tiskové, jako napjetí (m. napětí), dobyti (m. dobýti), oněmí ptačí písně (I, 147 m. oněm*ějí)*, pohostění (m. pohoštění), mi si rozumíme, zdvihal (m. zdvíhal). A také ty dva germanismy, jež jsme tu jediné našli a které se domáhají toho mocně, aby si dobyly u nás domácího práva: zazlíval jsem tehdá Vokounovi (I, 120 m. měl jsem za zlé) a vyšel se svým (I, 250 m. vystačil), jsou jen bublinky v moři a mizejí v té hřejivé ryzosti, jadrné rázovitosti, přesné správnosti a libomluvě celku.

Ignát Herrmann připsal své dílo prof. Josefu Vycpálkovi jako zasloužilému pěstiteli ryzosti jazykové k 70. narozeninám jeho a v doslově mu upřímně děkuje za přátelsky dobrovolnou pomoc při opravě knižního vydání té povídky. To jest věc, která šlechtí autora, ale jest ke cti též dobrovolnému oprávci, a proto budiž jí tu vzpomenuto s uznáním.

# DROBNOSTI.

## DOUŠA.

Časté příjmení Douša (po staročesku Dúšě, ne Dušě, jak píše Gebauer) je domácký tvar křticího jména Duch (lat. Spiritus), který po otci někdy jako příjmení přešel na syna a na celý rod. »Duchové«, jimž také říkávali Doucha, Duchek,

Duchoň, Ducháč, Ducháček a j., mívali svátek o »sv. Duše«, na svatodušní boží hod. Podobných příjmení s koncovkou -ša je mnoho: Váša, Píša (stč. Péša, Péšě), Jíša (Ješa, Ješě), Průša, Háša atd. (Václav, Petr, Jan, Prokop, Havel) vedle Vácha, Pícha, Jícha, Průcha, Hácha, Vašek, Pešek, Ješek, Prošek, Hašek, Vašák, Pešák atd.

## FASCIKUL.

Užíváme-li cizích slov, aspoň bychom si je měli přejímati přímo z jazyka původního, ne prostřednictvím jiného jazyka cizího. V našich úřadech a advokátních kancelářích stále se vytahují a ukládají jen »fascikly«: fascikl je znění, jehož nabylo latinské slovo fasciculus (svazek) v ústech německých, a nedovedeme-li říkati místo toho po česku na př. »svazek«, měli bychom říkati aspoň fascikul (tak píše na př. S. Čech v povídce »Jestřáb contra Hrdlička«). »Svazek« bylo našim předkům asi totéž, co fasciculus; říkali tak na př. rozličnému zboží v jedno svázanému (byly svazky uzených ryb, plechů, česneku, nití, koudele atp.); Jungmann má také rukopisný doklad, kde je řeč o svazku listů, tedy asi o »fascikulu«, Dobrovský má »svazek« v témže významě v slovníku; také o svázané knize se tak totéž slovo objevuje již u Štítného. — Blíženec slova fascikl je artikl: toto slovo žije snad ještě v domácí mluvě obchodnické o rozličných předmětech obchodních; naši předkové říkati »artikul« (nebo po česku »kus« atp.) článkům smluv a podobných věcí. »Artikl« asi brzy vypudí rostoucí národní uvědomění našich obchodníků; »fenyklu« nebo »fenyglu« (z lat. foeniculum německým prostředím) se asi nezbavíme. — Monokl a binokl jsou slova francouzská (monocle, binocle).

## »MÍSTO KE HŘE«.

O přípravách k mírovému jednání německému s Rumunskem jsme čtli 27. února v »Nár. Listech« článek přeložený z němčiny, který zrovna oplýval germanismy. M. j. tam stálo: »Naše vláda poskytne v Rumunsku pro jednání j e n t o l i k m í s t a k e h ř e, mnoho-li bezpodmínečně potřebuje«. Ta »hra« ve válce po všech překvapeních, jež světu již způsobila nynější válka, byla by přece jen něco, co by nikdo nedovedl srovnati se zdravým rozumem. Na štěstí zkušenější čtenář ví, že takovým nesmyslům nejlépe porozumí, přeloží-li si je do němčiny, a domyslí se již, že německá předloha měla »Spielraum«. Čech by řekl »tolik vůle«, »tolik volnosti«; ale to by ovšem znělo příliš po česku.

## POLSKÁ JMÉNA NA -SKI.

V poslední době často čítáme v novinách i mimo ně (na př. ve spisech universitních profesorů) tvary jako Bilińskiho (nebo Biliński-ho), Bilińskimu atd. Rozumíme, neví-li někdo, že na př. rus. Tolstoj je tolik co naše Tolstý, Tlustý, a říká-li Tolstoje místo českého Tolstého; rozumíme konečně také, neví-li někdo, co s charvatskými a srbskými jmény na -ac, že je máme skloňovati podle našich jmen na -ec a mluviti na př. o obrazech prof. Bukovce, o Šabci (jíž jsme čtli také kdysi, co se stalo »v Šabacu«!), ne tvořiti k 1. pádu Bukovac nesmyslných tvarů Bukovace nebo

Bukovaca atd.: ale nevěříme, že by kdo byl tak nepokročilý v mluvnici, aby nevěděl, že pol. -ski je naše -ský a že jména s touto příponou podle toho také máme skloňovati. Poláci, píší-li o českém Čelakovském nebo Kulatém, beze všeho napíší Čelakovskiego (nebo Czełakowskiego), Kulatego, ne -ýgo, zrovna tak po svém skloňují naše jména jiní Slované: ale my závidíme Němcům jejich tvary Biliński's a honem je napodobíme, jak můžeme. Jako ta paní Holá, co ze sebe udělala paní Holý-ovou, nebo opatrná rada jednoho předměstí pražského, která u školy(!) postavila sochu »k oslavě 300l. narozenin Jana Amosa Komenskýho«.

## SPISOVATEL O ČEŠTINĚ JAROSLAVA VRCHLICKÉHO.

Ve »Kmeni« (II, 18 n.) hájí F. X. Š. vydání dopisů Jaroslava Vrchlického proti výčitce, že byly otištěny se všemi chybami jazykovými a pravopisnými nedopatřeními a že tím mohou hubiti jazykové svědomí čtenářstva. Čteme tam m. j. slova, jež si zde ukládáme: »Soudím a jistě ne sám, že Vrchlický neovládal nikdy dobře jazyka českého — vždyť i básně jeho, a básně nejen z mládí, nýbrž i z let pozdních, hemží se jazykovými nesprávnostmi... Ostatně, pak by se nemohly doporučovati lidu za četbu ani básně Vrchlického, neboť, opakuji, i ony jsou svým jazykem někde přímo nečeské«.

## »TOHOTO NAŘÍZENÍ BUDIŽ DBÁNO«.

»Národní Listy« přinášejí nyní občas kapitolky jazykové od p. K. Č., což upřímně vítáme. Taková je na př. tato:

Žádné »vy«. Úřední čeština má svá tajemství, podobně jako církevní řeč nebo zlodějská hantýrka. »Tohoto nařízení budiž dbáno« je obrat čistě úřední; jeho passivum vyjadřuje neradostnou a neosobní povinnost a stanoví naprostou, skoro metafysickou nutnost, která se k nikomu přímo a důvěrně neobrací. »Dbejte tohoto nařízení« je naproti tomu zcela neúřední; je to osobní, živá výzva k činnému dbání, k činnému životu, výzva, jež s vámi mluví, na vás se obrací a s vámi počítá. »Nebudiž pliváno na podlahu« je výron čiré autority, visící v absolutnu. »Nenahýbati se z oken« je příkaz neuznávající vaší individuality. »Psi buďtež voděni na šňůře«, »nebudiž prodléváno na kolejích«, »tato rubrika budiž náležitě vyplněna«, — to vše posílá vaše »já« do oblasti věcí neexistujících. Oč dramatičtější [a také češtější!] by bylo »neprodlévejte na kolejích!« Jakou demokratickou účast by projevila rada »vyplňte náležitě tuto rubriku!« Ale jaké by to bylo porušení ducha zákonů! Zákon vyžaduje slepé poslušnosti, kdežto každé »vy« je ne-li osobní srážka, tedy aspoň osobní styk. Ale z neznámé příčiny přenášíme tuto slepou poslušnost i do soukromého života. Každá lékárnická nálepka vám ji přikazuje, praví-li »lahvičkou budiž před použitím zatřepáno«. Slepá poslušnost se na vás žádá, čtete-li »kostka budiž vhozena do vařící vody« a tak dále. Duch zákopů je patrně na postupu [a také přesvědčení, že se Čech nesmí vyjadřovati jinak než Němec]. (»Nár. Listy« dne 3. března 1918.)

*

# HOVORNA.

## BEREŠ a BÉŘEŠ.

Sloveso beru a jiná téhož tvaru, na př. dráti, práti, žráti atd., mají míti před konzdlouženu v é, tedy beru, béřeš, béře, béřeme, béřete, berou. To jsou tvary theoreticky správné: r jest změněno v ř jako v bratr — bratře, mru — mřeš a p., samohláska kmenová je zdloužena jako v mohu — můžeš (stč. také zovu — zůveš, ženu — žéneš, řevu — řéveš atd.). Jsou to také původní tvary spisovné; jako se odevždy říkalo béřeš, béřeš atd., tak bývalo i déřeš (ještě v 16. stol.), péřeš (ještě v B. Kral.), žéřeš nebo i žířeš (rovněž v B. Kral.) atd. Působením tvarů beru, berou vznikají novotvary s r a samohláskou nezdlouženou, tedy bereš, bere, dereš, pereš, žereš atd., a vnikají velmi záhy do jazyka spisovného, takže se v některých starších knihách (na př. v B. Kral.) vyskytují u některých sloves oboje tvary vedle sebe (zpere — zpéřete, sžíře — sžere). Výsledek závodění mezi tvary s béře- a bere- je ten, že v jazyce obecném tvary s bere- ovládly úplně u všech sloves této skupiny, tedy bereš, dereš, pereš, žereš atd.; nanejvýše bývá místy v ob. jazyce zachováno neb obnoveno zdloužení kmenového é, na př. bére, pére, žére. Tlaku tvarů s bere — atd. povolil značnou měrou i dnešní jazyk spisovný, a to tak, že u slovesa peru a žeru (pokud ho spis. jazyk užívá) a i deru se tvary s péře-, žéře-, déře- již nevyskytují nikdy, nýbrž vždycky jen dereš, pereš, žereš atd., u slova bráti pak tvary s béře- zůstávají omezeny jen na sloh slavnostní, povznesený (Požehnaný, jenž se béře . .), jinak i tu tvary s bere- zdomácněly i v jazyce spisovném.

## ČENĚK, HYNEK, VÍTĚZSLAV.

Domácké tvary (anebo »pochlebná« jména, jak říkali naši předkové) jmen křticích měnívají svůj význam, spojují se časem s jiným plným jménem křticím, než bylo to, k němuž původně patřívaly. Bývá tu vodítkem povrchní podobnost zvuku. Maruše, Marjána (Marjánka) nám znamená Marii, staří Čechové Maruše říkali Marketám, Marjána je vlastně Marie Anna; Berta (Bertha), což jest jméno v tomto tvaru původní, některým je souznačné se jménem Albertina atp. Č e n ě k se v nové době pokládá za český tvar lat. jména Vincentius, původně to však býval domácký tvar plnějšího osobního jména českého (podle Sedláčka v Ottově Slovn. n. Čeňěk, Čěněk by bylo ze jména Častolov, od téhož učence máme doklad z poč. 15. stol., kde totéž jméno najisto je »pochlebným« příjmím pocházejícím ze jména Čáslav, jako Václavům se říkávalo také Vaněk i Věněk). H y n e k (jako Hynec, Hynák, Hyneš, Hynais a j.) je v starší době Jindřich (východištěm jsou zde něm. domácké tvary Hinnek, Heinz atp.); okolo r. 1700 se tak počíná říkati Ignácům asi proto, že jim Španělé říkají Hinigo (a jméno Ignác se stává běžnějším v Čechách teprv katolickou protireformací podle španělského zakladatele řádu jesuitského). V í t ě z s l a v je obyčejně překlad lat. jména Victor, pocházející z doby nové; Jungmann však má také doklad tvaru Vítězoslav za něm. Siegbert, a Vítězslav někde bývá bráno i za pře-

klad jména Vincentius. U takovýchto jmen lze vlastně mluviti o větším nebo menším stáří jejich významu neb o jeho původnosti, ne o nesprávnosti: zde více než kde jinde rozhoduje zvyk.

## JABLONNÉ.

Žunkovičův výklad místního jména Jablonné, jehož se dovolává neznámý pisatel v »Nezávislých Listech« ze dne 15. pros. 1917 a na nějž nás upozorňuje čtenář »Naší Řeči«, jest osnován zcela v duchu výkladů Žunkovičových, spřádaných většinou z dohadů a z domněnek bez jakéhokoli podkladu vědeckého. Výklad jména Jablonné, který leží zrovna na dlani, nezdá se Žunkovičovi dost bystrým a duchaplným, a proto vyslovuje domněnku, že jména s jab- a jabl- (Jablonec, Jablunka, Jablunkov) souvisí etymologicky s jihosl. a polským slovem gabela (= clo, mýto) a že to tedy byla jména obcí pohraničních nebo celných. Při tomto výkladě mu ovšem nevadí, že obce toho jména jsou i uvnitř země (na př. Jablonná, stará ves u Neveklova a j.) a že za g, které je v polském slově gabela (podle Lindeho ze středolat. gabella, ital. gabella atd.), by nemohlo býti v slově českém j, nýbrž h, ať vycházíme už z tvaru polského (srov. gad — had) nebo z tvaru latinského (srov. paganus — pohan); jen ve slabikách ge-, gi- bývá v slovech českých z latiny přejatých (a to proto, že se i v středověké latině tak vyslovovalo) hláska j (angelus — anjel, registrum — rejistřík). Výklad Žunkovičův tedy vědeckého měřítka nesnese.

Stejně nemožná jest i druhá domněnka, v témž časopise vyslovená, že základem jména Jablonné jest něm. název Gabel. I kdyby nebylo té spousty českých jmen místních z téhož základu utvořených (Jablonné, Jablonec, Jablůnka, Jablůnkov, Jabloňov, Jabloňany atd.), nebylo by možno připustiti tohoto výkladu, neboť i německé g, kdyby bylo staré, měnilo by se v české h (srov. Graf — hrabě a j.), a kdyby bylo mladší, jevilo by se rovněž v jiném znění než j (srov. kamzík, kvalt a j.). Mimo to staré zápisy listinné, i z dob, kdy se české j v písmě latinském přepisuje literou g, píší tato jména místní zřetelně s i neb y, na př. Jarossowi Jabloni (Regesta I, 333, z r. 1227), Gallus de Yablonni (t. I, 576, z r. 1249). Vyslovovala se tedy tato jména místní odedávna s jabl-, a výklad z něm. gabel- je stejně nemožný jako z pol. gabela.

Jediné správný a možný výklad jména Jablonné jest právě ten, který je nejsnazší a nejzjevnější. Základem všech Jablonných v Čechách a j., rovněž tak všech Jablonců, Jablůnek, Jabloňovů atd., jest název stromu jablon (později jabloň); podle jabloňového stromoví dostaly jméno tyto osady (Jablonec u Plané slul podle Sedláčka něm. původně Apfelhaid), jako zase podle jiných druhů přezvány osady jiné, Březina, Hrušová, Višňová, Jesenice, Javornice atd. Jablonné slulo původně Jablonná (Alžběta z Jablonné Desky DE I, 233 a j.) a bylo utvořeno ze jména jablon týmž způsobem jako z podobných základů odvozená jména Březná, Jasenná, Javorná, Leštná (z léska = líska), Olešná, Smrčná, Topolná, Třemošná a j.; rodová koncovka těchto místních jmen (tvaru dobrá) se často měnila: byla Smrčná a později Smrčné (Černý — Váša 236), Višňové a zase Višňová (t. 175), Jasenná i Jasenný, Javorná i Javorný (Sedláček, Míst. slovník) atd., a tak také Jablonná, Jablonný i Ja-

blonné, tvar nynější. Německý název Gabel pro Jablonné, právě tak jako Gablonz pro Jablonec nad Nisou i Jablonnou (u Přibyslavě) vznikl zkomolením českého jména, k němuž popudem bylo psaní těchto místních jmen v listinách starých také se začátečním g (Gablona = Jablonná, Gamolice = Jamolice, Garozlauicz = Jaroslavice a p.), tedy týmž asi způsobem, jakým vznikly německé názvy Gesirzen z Jezerce, Gewitsch z Jevíčko, Gabhorn z Javorná a p.

Že snad Jablonné kdysi bývalo městem celním nebo strážním atd., jest ovšem věc možná; ale jeho jméno s tím naprosto nijak nesouvisí.

## KANCELÁŘ.

Slovo kancelář bývá v jazyce obecném rodu mužského (obyčejně ve tvaru kancalář, přizpůsobením středového e oběma sousedním a), na př. do kanceláře (Bartoš, Dial. slov. 138). V jazyce spisovném je však slovo kancelář rodu ženského, na př. dvorská kancelář. Tak bývalo i v jazyce starém; na př.: do kanceláře naší (Solfernus, Jungm.). Byla vyslovena domněnka, že ženský rod slova kancelář vznikl vlivem německého slova die Kanzlei. Neprávem, neboť základem slova českého jest lat. cancellaria, -ae rodu ženského.

## PADL či PADNUL?

Slovesa II. třídy (zakončená na -nouti), která před slabikou -nou- mají souhlásku, na př. pad-nouti, tisk-nouti, zdvih-nouti a p., tvoří podle theorie mluvnické příčestí minulé činné (na -l se končící) bez slabiky -nu-; tedy padnouti — padl (nikoli padnul), kleknouti — klekl, lehnouti — lehl, tisknouti — tiskl atd.

Avšak pravidla mluvnická řídka bývají bez výminek, ať zdánlivých, ať skutečných. A tak i v našem případě: jsou slovesa, která v příčestí min. činném podržují příponu -nu- i po souhlásce. Především jsou to slovesa, která před -nu- mají souhlásku r, l, tvořící slabiku (t. zv. r, l slabikotvorné), neboť v tom případě má r, l vlastně platnost samohlásky, na př. hr-nouti — hrnul, tr-nouti — trnul, str-nouti — strnul, osl-nouti — oslnul, kl-nouti (novotvar ke klíti, klnu) — klnul a p. Pak jsou to slovesa, jejichž kmen v nynějším svém tvaru záleží v jediné pouze souhlásce, na př. h-nouti — hnul (pův. bylo hbnouti, dokonavý tvar k hýbati), pohnul, sehnul, ohnul atd.; l-nouti (ke lpěti) — lnul, přilnul, velnul; m-nouti — mnul, vymnul, rozemnul; u-s-nouti (ke spáti) — usnul, zesnul. U těchto dvojích sloves zachovává spisovný jazyk v příčestí minulém činném slabiku -nu- vždycky.

U sloves ostatních by v tomto tvaru slabiky -nu- bývati nemělo, ale vlivem sloves, která před -nu-, -nou- mají samohlásku (na př. mi-nouti) a která své -nu- podržují ve všech tvarech (minul, minuv, minut), vznikají a vznikaly odedávna u sloves tvaru pad-nouti novotvary s -nu-, na př. dotknul, táhnul a p. V nynějším jazyce spisovném rozmáhají se tyto novotvary s -nu- přes míru a vzniká z toho nejistota, kolísání i zjevné chyby, na něž i v »Naší Řeči« bylo často upozorňováno.

Dosti spolehlivým vodítkem může býti v té věci usus obecný (středočeský), s nímž se dosti věrně shoduje i většina nářečí. Z něho poznáváme, že se u valné většiny sloves tvaru pad-nouti tvoří příčestí min. činné způsobem theoreticky správným, totiž

bez -nu-, a že se tvaru padl (ve výslovnosti obecné ovšem pad) dává přednost před novotvarem padnul (Dušek, Dialektické zvláštnosti českého slovesa v Listech fil. 1892, str. 127). A tak podle obecných tvarů přiběh, dejch, zdřím, zdvíh, vzdych, zhas, zhlíd, klek, křik, ukrad, leh, lek se, spolk, zmáčk, pad, pích, pliv, napřáh, prch, říz, rejp, sáh (vl. šáh), sed, střík, vystyd, škráb, štíp, vztáh, stisk, trh, vším si, zvyk si atd. budeme i ve spis. jazyce dávati přednost tvarům přiběhl, dýchl, zdřiml, zdvihl, vzdychl, zhasl, zhlédl, klekl, křikl, ukradl, lehl, lekl se, spolkl, zmáčkl, padl, píchl, plivl, napřáhl, prchl, řízl, rýpl, sáhl, sedl, střikl, vystydl, škrábl, štípl, vztáhl, stiskl, trhl, všiml si, zvykl si a p.

Odchylky od tohoto způsobu v jaz. obecném mají většinou důvod v okolnostech, které pro spis. jazyk, zachovávající koncové -l, nemají té váhy jako v jazyce obecném. Bývá totiž v jazyce obecném slabika -nu- zachována, když by na konci tvaru vznikla skupina souhlásková těžce vyslovitelná; na př. uštknul m. uštk, ani se toho netknul m. netk, uschnul m. usch, zvlhnul m. zvlh, zamknul m. zamk, ale i tu ve tvarech ostatních, o slabiku delších, bývá zase tvar bez -nu-, na př. zmije ho uštkla, ani se toho netkla, šaty uschly, vlasy zvlhly, děvečka zamkla a p. Jindy bývá užíváno tvaru s -nu-, když by tvar bez něho (a ovšem i bez koncového -l) pozbýval vůbec rázu slovesa: to bývá zvláště u sloves odvozených ode jmen přídavných, na př. on slábnul m. on sláb, an stárnul m. on stár, on bohatnul m. on bohat, ale i zde bývá ve tvarech jiných tvar bez -nu-, na př. seslábla, sestárla, omládla, zbohatli atd.

Úhrnem tedy možno z toho ze všeho vyvoditi pro spisovný jazyk pravidlo, že kromě sloves tvaru hrnouti (se slabikotvorným r, l) a hnouti (s neslabičným kořenem) sluší v příčestí min. činném sloves, zakončených před -nou- souhláskou (pad-nouti), dávati přednost tvarům bez -nu- a psáti tedy shlédl (nikoli shlédnul), rozběhl se (nikoli rozběhnul), dopadl (nikoli dopadnul), vypláchl (nikoli vypláchnul), namítl (nikoli namítnul) atp.

## STARŠÍ PÁN.

Výrazy toho způsobu, jako starší pán, mladší dáma, delší dobu a p., bývají pokládány někdy za nesprávné a za důvod se uvádí, že tu není 2. stupeň (komparativ) přídavného jména na místě, protože tu nejde o srovnávání s jinou věcí téže vlastnosti. Ale námitky ty jsou po našem soudu liché. Komparativu bez vyjádření věci na srovnání přibrané užívá se velmi často, je-li tato věc samozřejmá. Říkáme »moudřejší ustoupí«, neboť komparativní doplněk (než kdo) nepotřebuje tu slovného vyjádření; každý ví hned, že se míní »moudřejší než ten druhý«. Píše-li Štítný o těch, »ješto mistrují vína a činie je nezdravějše«, domyslíme se snadno, že je činí nezdravějšími, než jsou obyčejně, když ještě nejsou pokažena; rovněž tak dobře rozumíme, napíše-li »vdova, donidž (dokud) byla jest mlazši«, že míní, mladší, než jest teď atd. Toho způsobu jsou také komparativy ve výrazech »starší lidu, Kristus a jeho mlazší (= učedníci), když vyšší zlý bude (= představený), vyšší důstojník« atp. Postavíme-li takovéto komparativy prosté (absolutní) proti 1. stupni (positivu) jména přídavného, na př. moudrý ustoupí, dokud byla mladá, nabývají významu poměrného, relativního, t. j. znamenají ne docela moudrý, ne docela mladá, nýbrž jen s jistým omezením,

do jisté míry, poněkud. A v tom smyslu užíváme pak takovýchto komparativů prostých (bez než ..) v jazyce nynějším. Člověk menší postavy jest postavy menší než obyčejně, ale ne docela malé; starší pán jest sice starší než většina pánů, ale ne ještě docela starý; trvalo to delší dobu, znamená delší, než bychom byli snad očekávali, ale přece ne dlouhou dobu, jen trochu dlouho. Příklady tohoto způsobu nalézáme rovněž již v jazyce starším. Štítný (u Vrťátka str. 212) píše na př. ( člověk, vyhýbá-li se podnětům k hříchu) ne tak brzo v hřích upadne, jako dalí (= vzdálenější) jsa od vody, ne tak brzo utone a dalí jsa od ohně, ne tak brzo sě sežže, t. j. jsa poněkud vzdálen, byť ne daleko. Podobně v Alexandreidě (B 5, 27) snášeli občané babylonští vítěznému Alexandrovi »což by lepšího gde jměli neb co ľubého věděli«, t. j. co by bylo jen trochu pěkného.

## SVÉRÁZ.

Byla vyslovena domněnka jedním z našich čtenářů, že slovo svéráz, které poslední dobou tak často slýcháme, jest zcela špatně utvořeno a že je utvořil někdy kolem r. 1905 Jan Emler v Kráse našeho domova. Proti tomuto »nářku« béřeme však p. Emlera v ochranu. Slovo to je starší než p. Emler sám a vyskytuje se již v Německo-českém slovníku vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy (vydaném v Praze 1853), v němž pod heslem Charakter (str. 60), 1. eigentümliche Persönlichkeit, Eigentümlichkeit se uvádějí za překlad slova svéráz, zvláštnost, povaha, ráz a pod heslem charakteristisch (tamt.) slova svérázný, zvláštní, význačný. Poněvadž starších dokladů nad tyto uvedené neznáme, lze pokládati za tvůrce slova svéráz buď Šafaříka samého, který měl redakci Názvosloví, nebo některého z členů komise za jeho vedení pracující. Do oběhu se dostalo pak zvláště s rozvojem prací národopisných, zejména pracemi F. Bartoše, který slov svérázný, svéráznost užíval často.

Utvořeno není zcela špatně, třebaže poněkud mechanicky. Vzorem jeho byla zajisté slova starší, jako svévole, svéhlavost, svémyslný, svémocný, i mladší, jako svémístný, svémluvný, svépomoc, svéprávný atd. Slova starší, vzniklá organicky, byla většinou jména přídavná a vyvinula se jako většina původních složenin z výrazů syntakticky složených: kdo byl s v é v ů l e (t. j. měl svou zvláštní vůli), byl svévolný, kdo byl s v é h l a v y, slul svéhlavý, kdo s v é m y s l i — svémyslný atd. K těmto přídavným jménům se pak přitvořovala jména podstatná, jako svémysl, svémoc, svévole (za starší svá vóle a svávole, žijící posud v některých nářečích; na Hané na př. posud slýchati: udělal to svávolně). Podle těchto starších jmen přídavných i podstatných vznikala v nové době slova další, jako jsou svémluvný (= kdo nebo co je své mluvy, podle Jungm. svůj zvláštní způsob mluvení mající) a svémluvnost; svévládný (= kdo je své vlády, svou zvláštní vládu mající, autonomní) a svévláda; svésprávný a svéspráva a p. Při tomto tvoření novodobém pozměňovalo se však poněkud etymologické pojetí těchto složenin v tom smyslu, že se v slově svéhlavý necítil již jeho původní a skutečný základ etymologický, totiž genitiv »své hlavy«, nýbrž jen jeho význam »svou hlavu mající«, a podle tohoto pojetí se pak pokládalo za možné také z výrazu »své (zvláštní) místo mající« utvořiti složeninu svémístný

(ač genitiv obdobný genitivu své hlavy by zněl svého místa, nikoli své místa), z výrazu »své (zvláštní) právo mající« složeninu svéprávný a pod. svérodý, svémravný atd.; zkrátka tvoření složenin se své- se rozšiřuje s podst. jmen. ženských (hlava, vůle, moc, vláda atd.) i na podst. jména mužská a střední (místo, právo, mrav, rod).

Jinou pak ještě odchylkou od původního tvoření, se kterou se však nelze již tak lehce spřáteliti, vytrácí se z povědomí, že prvek své- (= svá) znamenal vesměs v těchto složeninách tolik co (svůj) zvláštní, a začíná se ho užívati zvl. ve slovech podle němčiny utvořených na překlad německého selbst-; tak je tomu na př. v slovech svépomoc = Selbsthilfe (= sám si pomoci), svéoprava = Selbstverbesserung (= sám sebe opraviti) a p.

Slovo svéráz, svérázný je utvořeno týmž novodobým způsobem jako svéprávný, svérodý a znamená to, co je svého rázu, co má svůj zvláštní ráz. Jeho složení je sice poněkud odchylné od složenin původních tvaru svéhlavý, ale s podobným zjevem — že se nové složeniny tvoří jen mechanicky podle starých (a ne přímo ze základu výrazu složeného) — setkáváme se v historii tvoření slov velmi zhusta; významem se pak od složenin starých neliší. Slova svéráz, svérázný a p. se také již vžila a bylo by je asi těžko nahrazovati slovy jinými téhož významu. Není tedy proč se jim vyhýbati.

## TÁHNOUTI SE NA NĚCO.

Výraz táhnouti se na něco ve významu dovolávati se něčeho nebo nárok na něco činiti býval častý v jazyce starším. Jungmannův Slovník uvádí doklady: Táhli se na knihy (z Plácela), Táhl se na seznání poručníkův (z rkp. Práv kutnohorských z r. 1529), Na tom statku, na kterýž se Kuba táhne (z rkp. z r. 1545) a p. Z jazyka právního doby starší přešlo toto rčení i do nynějších spisů právnických a nemusí tedy býti pokládáno za germanismus.

## VÝRAZ.

Slovo výraz, které dnes tak často čítáme jak v povídkách, tak v odborných pojednáních a článcích, vzbudilo v jednom čtenáři našeho časopisu pochybnosti, ba nelibost. Vytýká mu, že uráží krasocit, připomínajíc svou etymologickou spojitostí se slovesem vyrážeti skřeky divochů a lidí chorých, že jest utvořeno podle něm. slova Ausdruck, a poněvadž je to zároveň slovo nedávného původu a jazyku lidovému neznámé, přeje si, abychom se ho varovali a užívali raději slov jiných, jako tvar, slovo, rčení nebo věta. Ale není třeba nad slovem výraz se tak zatvrzovati. Především by bylo těžko dokazovati, že slovo výraz jest napodobenina německého slova Ausdruck, neboť něm. drücken (drucken) se neshoduje významem s naším raziti, stojíc blíže latinskému premere ve složeném exprimere, které je téhož významu co ausdrücken a které bychom stejným právem mohli pokládati za vzor českého slova výraz (expressio, franc. expression atd.) jako něm. Ausdruck. Slovo výraz se vyskytuje sice, jak pilný čtenář zjistil, již v slovníku Thamově z r. 1799, ale za vlastního otce

slova toho jest pokládati Jungmanna, který je pojal do svého slovníka (Thama se nedovolávaje), který ho také sám (na př. už v Slovesnosti a j.) užíval a v jazyce českém je zdomácnil. Slov teprve Jungmannem v život uvedených, a tedy nestarých, máme v nynějším spisovném jazyce hojnost a velmi mnohá z nich žijí právě jen v jazyce spisovném, jehož slovník se v žádné řeči neshoduje úplně s jazykem lidovým; pro tyto vlastnosti bychom slova výraz nesměli tedy zavrhovati. Hlavní věc jest, že se slovo výraz, Jungmannem zavedené, v jazyce ujalo, což jest zase důkazem, že ho bylo třeba. A jest ho třeba podnes, neboť ani tvar, ani slovo, ani rčení, ni věta nám ho nenahradí, poněvadž význam všech těchto slov jest mnohem užší než význam slova výraz, i když máme na zřeteli pouze výraz slovní. Výraz je vše, čím se vyjadřujeme, tedy i slovo, i tvar, věta, posunek, obraz atd.; je to termín abstraktní, utvořený zvláště pro potřebu vědeckou, a proto se s ním v jazyce lidovém ovšem nesetkáváme. Jak ke slovu výraz dospěl Jungmann, o tom nás poučuje jako v mnohých případech jeho slovník. Skoro všechny jeho doklady sem hledící jsou označeny zkratkou Lindovou, a z nich jest tedy zjevno, že Jungmann přejal slovo výraz ve významu, o nějž jde, z polštiny, opíraje se při tom patrně i o sloveso vyraziti, vyrážeti, kterého ve významu exprimere užíval již Komenský (v. Jungm. 5, 326), které však později bylo vytlačeno starším vyjádřiti, vyjadřovati. Tím by ovšem podezření z germanismu bylo nadobro rozptýleno. Zbývala by tedy pouze námitka estetická. Je pravda, že každý jazyk kulturní má svoje »mots vilains et bas«, jak je nazývá Molière v »Précieuses ridicules«, a že se slovům takovým spisovná řeč i ušlechtilá mluva konversační vyhýbá a všelijak je nahrazuje. Ale to jsou většinou buď slova nízkého původu, vulgární, za něž má spisovný jazyk slova ušlechtilejší (na př. čuměti m. hleděti, fláknouti m. udeřiti), anebo slova označující představy neestetické, které se v jazyce spisovném — když už o nich musí býti řeč — vyjadřují rozličnými eufemismy, opisy, výrazy cizími atd. Nic takového však není při slově výraz. Etymologie má při takovémto výběru slov jen velmi podřízenou úlohu, protože se slovem vybaví se především představa, kdežto etymologie slova mluvícímu zůstává buď vůbec neznáma, anebo, i když je na bíle dni, za řeči na ni nikdo ani nevzpomene. Žádný Francouz neužije slova cul, ale slov reculer (couvati), cul-de-sac (slepá ulička), cul-de-lampe (typogr. ozdoba) se užívá bez pohoršení i v jazyce spisovném i ve společnosti. I v našem jazyce jsou slova, která bychom musili prohlásiti za neestetická, kdybychom pronášejíce je uvědomovali si jejich původ etymologický (na př. holka). A tak se i při slově výraz každému vybaví jen to, co slovo znamená, a sotva z tisíce jedinému přijde na mysl, že snad nějak souvisí s vyrážením zvuků nebo skřeků a pod. A i kdyby ho to napadlo, byl by to jen jeho nápad osobní, subjektivní a v tomto případě i mylný. Nesouvisíť slovo výraz etymologicky se rčením »vyraziti ze sebe«, nýbrž, jak polské doklady v slovníku Lindově ukazují, s názvem obrazu na pečeti nebo na minci vyraženým a patří tedy etymologicky do téže skupiny slov jako naše ráz nebo obraz. Je tedy i po stránce estetické slovo výraz bez úhony a můžeme ho užívati bez obavy a bez ostychu; je to slovo dobré.

## ZBYTEČNÁ CIZÍ SLOVA.

Ve velkém deníku českém čteme: Bylo vyprávěno, že stane se pokus zachrániti dra. Seidlera v čele kabinetu, který by se již přestrojil. Ale vzhledem na e k l a t a n t n í projev nedůvěry vyslovené vládě a jejímu šéfu atd.

A teď si pomyslete venkovského českého čtenáře, kterak sedí nad slovem a přemítá, co jest e k l a t a n t n í. Český domkář, hospodářský úředník, hlídač trati, listonoš, ponocný, městský radní, ba i mnohý učitel atd. Nejsou-liž noviny psány a vydávány p r o c e l ý český národ, p r o k a ž d é h o jeho příslušníka, jemuž se nedostalo klasického vzdělání, jenž neumí francouzsky, nemá po ruce naučného slovníku? Znělo by hůře, kdyby mu český novinář napsal: p á d n ý, s k v ě l ý, o k á z a l ý, d ů r a z n ý projev nedůvěry?

# LISTÁRNA.

P a n u A. V. v B r n ě. Ve větě »kdo hájí ryzosti a svéráznosti našeho života« (»N. Ř.« 2, 57) nebylo užito genitivu pouhým omylem, nýbrž p r á v e m, neboť sloveso hájiti mělo při sobě odedávna předmět v genitivě. Už v Legendě o sv. Kateřině praví se s uznáním o rytíři Porfyrovi, »že svéj cti uměl hájiti«.

P a n u H. v B r n ě. 1. Nazývá-li lid Waisenhausgasse S i r o t č í ulice, nač pátrati a pachtiti se po lepším, ale umělém, byť snad doslovnějším překladě Sirotčinecká, Sirotčinská atd.? Pražské ulici, kde je sirotčinec manželů Olivových, říkalo se také do nedávna Sirotčí ulice (nyní Olivova). Ostatně proč by se nemohlo říkati té ulici prostě U sirotčince, když už by šlo o věrný překlad? I takových názvů uličních je bez počtu: U nemocnice, U půjčovny, U Daliborky, U Karlova, U obecního dvora atd. — 2. Vazba »j e s t m n e t a j n o« není napodobením lat. vazby fugit me, protože lat. me jest 4. pád, a české mne jest genitiv (odlukový). — 3. Slova p r o s t ř e d e k ve významu prostředník (dnes zaniklém) a pomůcka, způsob, užívá se v češtině již od 16. stol.; význam ten se vyvinul zajisté přirozenou cestou z pův. významu »střed« (právě tak jako lat. mediator nebo franc. le moyen, které mívalo rovněž oba tytéž významy jako naše prostředek) a není třeba v něm viděti germanismu. Germanismem se stává teprve, užívá-li se ho podle něm. vzoru tam, kde se čeština odedávna vyjadřovala jinak, na př. nemá k tomu (peněžitých) prostředků m. nemá na to, nemá na to peněz. Že je mimo slovo prostředek možno užívati i jiných výrazů, jako pomůcka, nástroj, způsob, cesta atd., to jest ovšem jazyku jen na prospěch. — 4. O slově o d s t r a n i t i bylo mluveno v »N. Ř.« I, 266; p r o v é s t i (prováděti) i d o s á h n o u t i jsou dobrá a stará česká slova — jde jen o to, abychom jich neužívali šablonovitě a dbali také jiných výrazů často přiléhavějších. — 5. Máme s l í b e n rozhovor (»N. Ř.« I, 32) není tisková chyba, nýbrž tvar správný (třebas už v ob. jazyce méně obvyklý), právě tak jako mám to slíbeno, mám tu knihu rozečtenu atp. — 6. S t o l e t é j u b i l e u m (»N. Ř.« I, 1) není ozvěnou něm. hundertjährig, nýbrž výraz téhož způsobu jako stoletá památka; jubileum sta let by nebyl výraz češtější, naopak, přednost sluší dávati

jménu přídavnému. Rovněž neprávem pokládáte za chybu vazbu »tohle nesvedeš«, v níž pohřešujete záporového genitivu. Ale již v době největšího rozšíření genitivu záporového nebýval tvar genitivní v obyčeji při zájmeně co, nic (které jsou už vlastně původem genitivy) a pak i při jiných zájmenech v rodě středním (nevím nic, já to nevím). — 7. Rčení »z redakce odpovídá« zdá se Vám zúžením obsahu a rozumíte mu ve smyslu »odpovídá z redakce dopisovatelům«; ale výraz »z redakce« není tu ve smyslu místním (odkud?), nýbrž příčinném, asi podobně jako ve rčení počet klásti z něčeho, míti hřích z něčeho a p. — 8. Mezi výrokem Gebauerovým (»N. Ř.« I, 11) o vžitých germanismech, proti nimž by bylo marno bojovati, a poznámkou našeho recensenta (»N. Ř.« I, 20), že i zobecnělý hřích zůstává hříchem a jest se ho stříci, shledáváte odpor ve věci, ale neprávem. Referent míní chyby v jaz. obecném a v ledabylé knižní češtině dnes velmi rozšířené, které se však u lidí spisovného jazyka lépe znalých přece jen stále cítí jako chyby; z příkladů, jež uvádí, na př. obejmul m. objal, rozžal m. rozžehl a p., je to zjevno. Gebauer však mínil slova a rčení, která vznikla již před delším časem vlivem německým, ale náhodou zapustila pevné kořeny v jazyce, že bychom se marně namáhali je vymycovati. Není na př. pochyby, že slovo nápad, které znamenalo v češtině odedávna jen napadení, nárok, nabylo svého nynějšího významu (to je hloupý nápad) vlivem němčiny. Ale proto přece by bylo marné bojovati proti němu, protože časem s jazykem srostlo a nabylo v něm svého zvláštního významu, kterého jinými slovy (jak je v Brusech shledávali) vystihnouti nelze. Podobně i slovo výlet a jiná.

Značce »L. Akuten« v Břevnově. 1. Napsal-li Sládek »nejsou to dva motýlky« (Skřivánčí písně, Růžičky), chtěl patrně napodobiti mluvu lidovou. Ve školní knize by ovšem bylo lépe nahraditi tvar lidový tvarem spisovným. — 2. Tažní ptáci nemusí býti germanismus; říkámeť i my, že ptáci táhnou. — 3. Řádek i řádka je správné; jedno z řad, druhé z řada. — 4. Mezi slovy žačka a žákyně není rozdílu, leda snad dobový; jsou to dvojtvary jako Němka a Němkyně, pastorka a pastorkyně a p. — 5. Tvar budu nésti není mluvnicky nesprávný, třeba že říkáme zpravidla ponesu; v mluvnicích bývá uváděn jen ve vzorech, jako předloha pro tvoření od jiných sloves toho vzoru, na př. budu pásti, budu třásti atd. — 6. Zájmeno přisvojovací i přivlastňovací je totéž. Gebauer užíval názvu přivlastňovací patrně proto raději, že přisvojovati znamená pouze sobě něco vlastniti, kdežto přivlastňovati má význam širší (také někomu jinému). — 7. Brambor i brambora je správné; někde říkají tak, jinde onak. Dvojí tvar vznikl asi z toho, že se slova toho užívá nejčastěji v čísle množném brambory, na němž ovšem není viděti, je-li z jedn. čísla brambor či brambora. — 8. Skáká není ani tvar spisovný, ani lidový, nýbrž skáče. Nejspíše snad ještě v neumělé řeči dětské bylo by jej možno slyšeti. — 9. Pondělí jest odevždy rodu mužského; svědectvím toho jest i odvozené pondělek. — 10. Starší a správnější tvar jest obědvati. — 11. Vedle slovesa plouti, plovu bylo i sloveso plavati; zmatením obou vznikl novotvar plovati, kterého se nyní užívá na označení schopnosti (pták lítá a ryba plove). V písničce »co mě těšívalo, vodou odplavalo« je tvar správný (nikoli tedy odplovalo).

Panu B. H. v Hradci Králové. Překládati cizí slova, jako špachtle, nebo lanceta, která už v jazyce delší dobu obíhají, jest vždycky těžký úkol. Každý uměle vytvořený název, t. j. vytvořený mimo společnost slova toho takřka denně užívající, setká se přirozeně s odporem, protože zpravidla nevystihuje plně toho, co se zakořenělým slovem cizím označuje. Nejlepší cesta ke zčešťování takových slov bývá, vytvoří-li si společnost taková sama slovo potřebné, neboť takové slovo má pak vždy tu výhodu nedosažitelnou slovu umělému — ať je utvořeno jakkoli — že souvisí těsně s předmětem, pro nějž je určeno. Naši staří lékaři říkali lancetě pušťadlo, protože jím pouštěli krev; v slovnících bývá za lancetu kopíčko podle podoby její a podle významu slova základního (lance = kopí). I to je název možný, kde jen o to, ujme-li se. Tak je tomu i se slovem špachtle. Budou-li lidé špachtlí pracující říkati špachtli stírátko nebo jakkoli jinak, je dobře, protože budou míti věc i jméno před sebou stále pospolu a slovo bude s představou srůstat v nerozlučný celek. Navrhne-li však za špachtli slovo stírátko nějaká filologická komise, ozvou se zajisté námitky proti novému slovu, že nevystihuje toho, čemu říkáme špachtle, že se špachtle užívá i k jiným věcem než ke stírání, že stírátko může označovati i jiné nástroje ke stírání, že ho není možno užíti pro odvozeniny jako špachtlovati, sešpachtlovati, špachtlovaná barva atd. To je osud všech slov uměle vytvořených za slova vžitá.

Panu Kv. v Hr. u St. Příspěvky račte poslati: co se hodí, rádi uveřejníme.

Panu F. D. v Žirovnici. 1. Výrazy »nic pěkného, něco jiného« a p. jsou zcela správné (v. Gebauer-Ertl, § 696, 2 a 704). — 2. Pak ve významu potom je staré; čteme v Dalimilovi: Pak Boleslav liútý snide (= zemřel), jeho syn Boleslav na jeho stolec vznide atč. — 3. Slovo kratochvíle (v stč. též to kratochvílé) je dosvědčeno již z první polovice 14. stol. — 4. Názvy »zájmeno« i »náměstka« jsou, jako většina termínů mluvnických, překlad lat. pronomen (= co je za jméno, co je na místo jména). Gebauer užíval výrazu zájmeno asi proto raději, že se zřetelem ke jmenům (podst. a příd.) jest určitější a příléhavější. — 5. Račí je to, co přísluší rakovi, co je z raka; ve výraze obratník raka jde však o znamení toho jména a 2. pád je tu tedy na místě jako v souhvězdí lva a p. — 6. O místních jménech zdrobnělých byl článek v 3. seš. letošního ročníku »N. Ř.« — 7. Slova trouba i roura jsou přejata z němčiny; trouba již od pradávna, roura asi od 16. stol.

= Na odpovědi k hojným dotazům dalším, pokud jsou věcné a nevybočují z rámce »Naší Řeči«, dojde buď v Hovorně nebo v Listárně čísel příštích. Zvláštními dopisy odpovídati nelze. Rovněž rukopisů nám zasílaných, ať užitých nebo neužitých, nelze vraceti. =

## OPRAVY.

V čísle 2. „Naší Reči“ na str. 64. v 2. řádku „Oprav“ zbyla nová chyba: místo discumbantium čti discumbentium.

Na str. 60. II. ročníku „Naší Řeči“ v řádku 11. shora místo „Schine“ čti „Schiene“, v řádku 21. shora místo „sída“ čti „sídla“, v řádku 19. zdola polož mezi „'Kъrkonotší“ a „v“ čárku, v řádku 12. zdola m. „'Kъkonotší“ čti „Korkonotší“.

---

Číslo 4. vyšlo dne 1. dubna 1918. Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček.

Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o., v Praze I., v ul. Bílkově č. 17.